

Київський університет імені Бориса Грінченка

ШВЕЦЬ ГАННА ДМИТРІВНА

УДК 378.147:[811.161.2:376-054.62](043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Богущ Алла Михайлівна,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної
освіти, академік, дійсний член НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
Бакум Зінаїда Павлівна,
Криворізький державний педагогічний
університет,
професор кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Кочан Ірина Миколаївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри українського прикладного
мовознавства.

Захист відбудеться «20» квітня 2021 року о 10 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133. 05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «19» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Пріоритетні вектори розвитку української вищої освіти – інтернаціоналізація, розбудова системи забезпечення якості, упровадження нових, суголосних сучасним викликам, моделей формування компетентного фахівця – орієнтують методику навчання української мови як іноземної на створення оптимальних динамічних систем навчання студентів різних спеціальностей, зокрема й гуманітарних. Своєрідність гуманітарних наук – їхня текстова основа – визначає специфіку лінгводидактичної стратегії формування вторинної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія, сутнісною характеристикою якої є розвинена здатність адекватно розуміти, аналізувати й перетворювати тексти складної структури, позначені своєрідністю авторської манери, а також вільно продукувати усні й письмові тексти різних стилів і жанрів. Становлення фахівця-гуманітарія неможливе без розвитку комплексного відчуття тексту.

Успішність навчання української мови як іноземної перебуває у зв'язку з раціональним добром репрезентативних навчальних текстів різних видів (усних/письмових, діалогічних/монологічних), стилів і мовленнєвих жанрів та створення оптимальної системи роботи з ними, спрямованої на формування комунікативної компетентності іноземного студента. Саме тому теоретичне й методичне обґрунтування проблеми ефективного використання навчальних текстів різних жанрово-стильових характеристик – одна з передумов повноцінного розвитку методики навчання української мови як іноземної. Розв'язання окресленої проблеми відбувається за такими напрямками: вивчення загальних питань добору та використання навчального тексту (Л. Васильєва, Б. Сокіл, Н. Станкевич, Н. Цісар та ін.), лінгводидактичний аналіз текстів певних жанрів (Л. Антонів, А. Буднік, Л. Васильєва, А. Гадомська, О. Горда, О. Качала, З. Куньч, Н. Станкевич, Г. Онкович, І. Процик, О. Трумко, Н. Скиба, М. Шевченко, О. Ценюх та ін.); створення навчальних посібників із текстами різних стилів.

За останніми статистичними даними, в Україні навчається понад 80 тисяч іноземних студентів зі 158 країн світу. Значна частина з них здобуває вищу медичну освіту, також популярними є інженерні й економічні спеціальності – низку вітчизняних педагогічних праць присвячено розробленню теоретичних засад мовної та професійної підготовки означеного контингенту (Н. Булгакова, Г. Іванишин, Я. Кміт, І. Кушнір, В. Ніколаєнко, О. Палка, Я. Проскуркіна, М. Цуркан та ін.), у той час як бракує досліджень, спрямованих на осмислення підходів до навчання мови майбутніх іноземних фахівців гуманітарної сфери.

Потреба у визначенні теоретико-методологічних засад навчання української мови як іноземної студентів гуманітарних спеціальностей зумовлена такими чинниками:

- неузгодженістю між соціальним замовленням і практикою його реалізації в закладах вищої освіти: кількість іноземних студентів в Україні щороку збільшується, серед них зростає частка тих, хто обирає гуманітарні спеціальності, однак виняткової гостроти набуває проблема належного

навчально-методичного забезпечення цього контингенту та розроблення концепції навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв;

- протиріччям між ключовим значенням навчального тексту для організації педагогічної взаємодії в навчанні мови та нерозробленістю наукових засад формування навчальної текстотеки з української мови як іноземної;
- потребою мінімізувати негативний вплив білінгвального мовленнєвого середовища на опанування іноземцями української мови шляхом збагачення різноаспектної навчальної текстотеки;
- відсутністю концептуальних досліджень із проблеми ефективного використання навчальних текстів різних стилів мовлення та різних мовленнєвих жанрів у навчанні української мови як іноземної;
- суперечністю між важливим місцем художнього текстового матеріалу в структурі навчальної текстотеки з української мови як іноземної загалом і навчанні іноземних студентів-гуманітаріїв зокрема та відсутністю ґрунтовних досліджень методики роботи з художнім текстом у навчанні інокомунікантів української мови;
- важливістю обґрунтування й упровадження методів роботи, що стимулюють діалогічну взаємодію навколо особистісно важливих для студентів смислів і є ефективними в розвитку комунікативних навичок та вмінь.

Незважаючи на здобутки в царині методики навчання української мови як іноземної, в українській лінгводидактиці вищої школи відсутні системні напрацювання та спеціальні дослідження проблем навчання іноземних студентів-гуманітаріїв, що й обумовило вибір теми дисертаційної роботи **«Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах кафедральної науково-дослідної теми «Лінгвістичні та методичні основи викладання української та російської мов як іноземних» (№ 16КП044-26) і загальноінститутської науково-дослідної теми «Лінгвістичний навчальний музей КНУ імені Тараса Шевченка: роль у гармонізації багатокультурного інформаційного простору» (№ 0119U100327).

Тему дисертаційної роботи («Теоретичні й методичні засади формування україномовної комунікативної компетентності іноземних студентів у вищих навчальних закладах») було затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 4 від 26 грудня 2013 р.), змінено на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук Національної академії педагогічних наук України (протокол № 2 від 25 лютого 2014 р.) у формулюванні «Методика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей» та уточнено на засіданні кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 8 від

10.06.2020 р.): «Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей».

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні методики навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв на засадах текстоцентричного підходу.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**.

1. Проаналізувати соціолінгвістичні та організаційні умови навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти України.
2. Дослідити становлення й розвиток методики навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти та проаналізувати стан навчально-методичного супроводу з української мови як іноземної.
3. Схарактеризувати зміст базових понять дослідження.
4. Обґрунтувати психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв у процесі навчання української мови на засадах текстоцентричного підходу.
5. Окреслити структуру навчальної текстотеки з української мови як іноземної, схарактеризувати принципи моделювання й добору навчальних текстів різних типів (на побутову тематику, наукових, краєзнавчих, гумористичних) та розробити доцільну систему завдань до них.
6. Обґрунтувати й створити комплексну систему завдань для роботи з художнім текстом у навчанні української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей; з'ясувати можливості окремих фольклорних і літературних жанрів, а також творчості письменника загалом, у навчанні української мови як іноземної.
7. Визначити критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів, розробити методику навчання української мови як іноземної студентів гуманітарних спеціальностей на засадах текстоцентричного підходу та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – навчання української мови студентів-іноземців гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти України.

Предмет дослідження – принципи, методи, технології навчання української мови як іноземної на засадах текстоцентричного підходу.

Концепція дослідження. Теоретичне і практичне вивчення досліджуваної проблеми дало змогу розробити концепцію навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на засадах текстоцентричного підходу.

В основу концепції дослідження покладено такі вихідні положення:

- успішність опанування мови в закладах вищої освіти, зокрема й української мови як іноземної, базується на низці складників, з-поміж яких основними об'єктивними факторами є розробленість пропонованої методики, наявність професійних педагогічних кадрів, належне навчально-методичне

забезпечення (передусім різноаспектна навчальна текстотека), доцільна організація навчання певного студентського контингенту;

- мета навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей полягає у формуванні розвиненої текстової компетентності як провідної характеристики професійної комунікативної компетентності фахівця-гуманітарія, оскільки предметом і об'єктом вивчення гуманітаристики є саме вербальний текст;
- урахуваючи центральну роль тексту в мовному навчанні та важливість текстової компетентності для фахівця-гуманітарія, також з огляду на переорієнтацію сучасного освітнього процесу загалом на особистість здобувача освіти, а навчання мови зокрема – на формування компетентностей міжкультурного спілкування, навчання української мови як іноземної має базуватися передусім на принципах текстоцентризму, особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії та культурологічної спрямованості;
- фундаментом навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв виступає навчальна текстотека, структурована відповідно до побутових, навчальних, професійних та суспільних потреб здобувачів вищої освіти; реалізацію її лінгводидактичного потенціалу уможлиблюють методично обґрунтована система завдань до навчального тексту, доцільні методи й технології, що забезпечують створення умов для ефективної текстової діяльності та формування вторинної мовної особистості іноземного студента; в умовах масового українсько-російського білінгвізму, що обмежує практикування іноземців у живому українськомовному спілкуванні, навчальну текстотеку варто моделювати як аналог повноцінного мовленнєвого середовища;
- з-поміж суб'єктивних чинників ефективного вивчення іноземної мови головним постає позитивна мотивація здобувача освіти; її формування залежить передусім від особистої зацікавленості студента в темах та проблемах, які висвітлено в навчальних текстах і навколо яких відбувається навчальна комунікація, та емоційної залученості до предмета обговорення – за таких умов підвищується активність мнемічних і мисленнєво-мовленнєвих процесів та продуктивність формування комунікативних умінь, оскільки бажання висловити свою позицію й довести власну точку зору переважає страх помилитися;
- художній текст виступає унікальним навчальним матеріалом для студентів-гуманітаріїв, оскільки поєднує професійно-спеціальну (ознайомлення з творчістю українських письменників, стильовими тенденціями в розвитку української культури), професійно-мовну (розвиток комплексного відчуття українськомовного тексту, здатності орієнтуватися в складних, стилістично й композиційно, текстах і створювати власні тексти) та загальнорозвивальну мету (розвиток критичного і творчого мислення, естетичного смаку, почуття емпатії, здатності прислухатися до думки іншого).

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про залежність ефективності навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв від урахування визначених об'єктивних факторів успішності навчання, обґрунтованих принципів, методів і технологій навчання української мови як іноземної у вищій школі, наповненості навчальної текстотеки та доцільної системи роботи з навчальним текстовим матеріалом.

Загальну гіпотезу конкретизовано в *часткових гіпотезах*, які передбачають, що рівень володіння українською мовою загалом та рівень сформованості текстової компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв зокрема підвищиться, якщо:

- спиратися в організації навчального процесу передусім на принципи текстоцентризму, культурологічної спрямованості та особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії, а в структурі навчальної текстотеки з української мови як іноземної та взаємозв'язках її сегментів максимально враховувати комунікативні потреби іноземних здобувачів вищої освіти в різних сферах спілкування;
- на початковому етапі пропонувати навчальні тексти побутової тематики, модельовані з урахуванням принципів доступності, поступового зростання труднощів, цікавості й природності навчальних матеріалів, комунікативної репрезентативності;
- систему завдань до модельованого навчального наукового тексту на загальногуманітарну тематику модифікувати з огляду на обмежений лексичний запас та вибіркові знання з української граматики іноземних студентів початкового етапу навчання;
- залучати до навчального матеріалу краєзнавчі тексти, насичені історичною, культурологічною, мистецтвознавчою інформацією, з метою збагачення професійних знань студентів-гуманітаріїв, розвитку текстової компетентності та стимулювання інтересу до культури України й міста, у якому навчаються іноземці;
- максимально збільшити вагу художніх текстів у навчальному матеріалі, обирати для читання й обговорення жанри літератури, які мають високий лінгводидактичний потенціал, зокрема літературну казку, народну легенду, есе, опрацьовувати художні тексти за обґрунтованою в дослідженні комплексною системою завдань;
- вибудовувати навчання як процес особистісної діалогічної взаємодії та використовувати тактику емоційної залученості студента шляхом звернення до ігрових технологій, методу дискусії, групової та проектної роботи, технології кінодидактики, навчальної екскурсії, творчого письма.

Методологічну основу дослідження становлять філософські принципи науковості, історизму та об'єктивності; базові положення теорій пізнання, мовленнєвої діяльності, тексту, комунікації; засади комунікативно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, текстоцентричного навчання; ідеї культурологічного та професійно спрямованого підходів до формування мовної особистості; положення законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»,

«Про функціонування української мови як державної», Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, нормативні та розпорядчі документи Міністерства освіти й науки України.

Теоретичною основою дисертаційної роботи є психолінгвістичні дослідження текстової діяльності (Л. Добраєв, О. Євдокімова, Т. Хомуленко та ін.); засади текстоцентричного підходу в педагогіці (О. Андрієць, О. Любашенко, М. Пентилюк та ін.); педагогічні й лінгвістичні дослідження навчального тексту та педагогічного дискурсу (Є. Александров, А. Бабайлова, Н. Баландіна, А. Габідулліна, Є. Носонович, В. Чемпоєш); психолого-педагогічні та методичні засади формування комунікативної компетентності (Л. Барановська, Н. Безгодова, І. Дроздова, В. Дороз, О. Горошкіна, Л. Мацько, С. Караман, Н. Костриця, Т. Симоненко, Н. Скибун та ін.); психологічні й методичні концепції засвоєння та навчання іноземних мов (Е. Азімов, А. Арутюнов, Х. Бахтіярова, Т. Вдовіна, Є. Верещагін, Н. Гальскова, Н. Гез, Ю. Жлуктенко, З. Кличнікова, В. Костомаров, С. Кожушко, С. Ніколаєва, Д. Нікулічева, Є. Пассов, В. Скалкін, О. Тарнопольський, Л. Тьорьочик, Н. Ушакова, І. Халєєва, Л. Черноватий, А. Щукін та ін.); лінгвістичні й педагогічні дослідження концепції мовної особистості та вторинної мовної особистості (Г. Богін, А. Богуш, Ж. Горіна, Л. Гнатюк, І. Голубовська, І. Горошкін, О. Горошкіна, Т. Груба, А. Загнітко, М. Іваницька, Ю. Караулов, Т. Космеда, В. Махінов, А. Плехов, О. Семенов, О. Скоробагата); психологічні та психолінгвістичні дослідження художнього тексту (В. Белянін, О. Нікіфорова та ін.); дослідження із сучасної лінгвістики, зокрема лінгвістики тексту (І. Гальперін, Л. Бабенко, Н. Болотнова, Н. Валгіна, Ю. Казарін, І. Кочан, В. Мельничайко та ін.); філологічні дослідження мови художньої літератури та специфіки окремих жанрів (М. Бахтін, М. Балаклицький, Л. Брауде, М. Гнатюк, С. Єфремов, І. Колтухова, Н. Копистянська, Л. Тарнашинська, Н. Тихолоз, С. Шебеліст, Л. Щерба та ін.); наукові концепції використання художнього тексту в мовному навчальному процесі (Н. Кулібіна, Є. Матрон, Т. Печериця, Є. Потьомкіна, В. Семерджиді, Н. Топтигіна, G. Collie, J. Hill, S. Slater); педагогічні дослідження системи підготовки іноземних громадян зі спеціальних дисциплін (Н. Булгакова, Т. Диченко, Т. Довгодько, Г. Іванишин, Я. Кміт, О. Палка, Л. Рибаченко); лінгводидактичні дослідження з методики навчання української мови як іноземної та історії її становлення (Л. Антонів, З. Бакум, Є. Барань, А. Бронська, Н. Василенко, С. Воробйова, А. Гадамська, І. Дирда, Н. Зайченко, І. Зозуля, В. Коломієць, І. Кочан, Т. Кудіна, І. Кушнір, Н. Московчук, Г. Онкович, Л. Паламар, О. Палінська, О. Пальчикова, О. Самусенко, Н. Станкевич, О. Туркевич, О. Федорова, М. Цуркан, М. Шевченко та ін.).

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з методики навчання української мови як рідної та як іноземної, з методики навчання іноземних мов, а також літератури з дотичних наук (психології, психолінгвістики, літературознавства, історії української літератури, лінгвокраїнознавства, лінгвістики, стилістики, лінгвістики тексту) задля

вироблення концептуальних положень дослідження; систематизація та узагальнення досягнень у галузі навчання української мови як іноземної; опис принципів, методів і технологій навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв, структури навчальної текстотеки, критеріїв добору й адаптації художніх текстів для використання в навчанні мови, системи завдань до навчального тексту; зіставлення – для порівняння поглядів учених на досліджувану проблему, різних методичних підходів до формування вторинної мовної особистості та використання тексту в навчанні мови; дефінітивний аналіз для уточнення визначень термінів і формування базового понятійно-термінологічного апарату дослідження; елементи лінгвостилістичного аналізу для вивчення мови художніх творів;

емпіричні: узагальнення особистого педагогічного досвіду й вивчення досвіду колег у використанні текстового матеріалу та зверненні до певних методів і технологій в навчальному процесі; спостереження за навчальним процесом; анкетування, опитування, бесіди з іноземними й українськими студентами та викладачами закладів вищої освіти з метою визначення реального стану досліджуваної проблеми, впливу ситуації українсько-російського білінгвізму на вибір іноземцями мови навчання та успішність опанування української мови, виявлення інтересів та прагнень іноземних здобувачів вищої освіти, що окреслюють мотиваційну сферу читання художніх творів мовою навчання, ідентифікації проблем у сприйнятті й розумінні іноземними студентами різнотипних текстів українською мовою; експертної оцінки навчально-методичних матеріалів, навчальних програм і навчальних планів; педагогічного експерименту (констатувального, формувального, контрольного) для отримання достовірних даних про результати навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей за обґрунтованою методикою;

статистичні – для опрацювання якісних і кількісних результатів отриманих даних;

візуально-графічні – для наочного ілюстрування положень дисертації та результатів проведеного експериментального дослідження в таблицях, малюнках, схемах, діаграмах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше *обґрунтовано* теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на текстоцентричній основі; *з'ясовано* соціолінгвістичні та організаційні умови навчання української мови іноземних студентів; *схарактеризовано* становлення й розвиток методики навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти за кордоном та в Україні; *проаналізовано* стан навчально-методичного супроводу навчання української мови як іноземної; *розкрито* сутнісні характеристики базових понять дослідження: «мовна особистість», «вторинна мовна особистість», «вторинна професійна мовна особистість», «іншомовна комунікативна компетентність», «іншомовна професійна комунікативна компетентність»; *уточнено* змістове наповнення понять: «вторинна професійна мовна особистість іноземного студента-гуманітарія», «текстова компетентність», «навчальний текст»,

«навчальна текстотека», «модельований навчальний текст», «навчальний краєзнавчий текст», «лінгводидактичний аналіз тексту»; *визначено* психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування українськомовної професійної комунікативної компетентності студентів-гуманітаріїв у процесі навчання української мови як іноземної (лінгводидактичні принципи текстоцентризму, культурологічної спрямованості, особистісної діалогічної взаємодії; методи й технології: групова робота, проєктна технологія, дискусія, ігрові технології, навчальна екскурсія, технологія кінодидактики, творче письмо), система завдань до навчальних текстів, що сприяє розвитку текстової компетентності іноземних студентів); *змодельовано* структуру навчальної текстотеки з української мови як іноземної та *здійснено* лінгводидактичну характеристику її елементів; *презентовано* цілісну систему роботи з художнім текстом у навчанні української мови іноземних студентів; *описано* лінгводидактичний потенціал окремих жанрів: літературна казка, народна легенда, есе; *досліджено* можливості в навчанні української мови як іноземної творчості В. Сухомлинського, Т. Шевченка, М. Коцюбинського; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів; *розроблено* методику навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на засадах текстоцентричного підходу та експериментально *перевірено* її ефективність; *подальшого розвитку набули* теоретико-методичні положення про дидактичний та розвивальний потенціал навчальної текстотеки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів та рівня володіння українською мовою.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні, обґрунтуванні й експериментальній перевірці методики навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, упровадженні в навчальний процес посібників для інокомунікантів – посібника з краєзнавчими текстами «Знайомтеся: Київ», збірки художніх текстів із завданнями до них «Читаймо українською» (створена у співавторстві), посібника «Сучасна українська мова. Синтаксис» (у двох частинах) (створений у співавторстві; рекомендований МОН України); підготовці програм і методичних рекомендацій з дисциплін «Коментоване читання художніх текстів», «Коментоване читання наукових текстів», «Лінгвостилістичний аналіз тексту в курсі викладання української мови як іноземної», «Художній текст у системі навчання української мови як іноземної», «Діалогічне та монологічне мовлення в навчанні української мови як іноземної», «Новітні освітні технології в навчанні української мови як іноземної» для іноземних і українських студентів різних рівнів вищої освіти та різних освітніх програм. Отримані результати дослідження, основні теоретичні й практичні напрацювання автора можуть бути використані в процесі навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв (на пропедевтичному етапі та на основних факультетах), професійної підготовки майбутніх викладачів української мови як іноземної та в системі підвищення їхньої кваліфікації, а також для вдосконалення

навчально-методичного забезпечення практичного курсу української мови як іноземної.

Достовірність результатів дослідження забезпечують: 1) методологічне обґрунтування засад запропонованої концепції на основі сучасних досягнень психолого-педагогічної та філологічної науки; 2) кореляція використаного комплексу методів з предметом дослідження, його метою та завданнями; 3) опрацювання значного масиву теоретичних праць із психології, дидактики, лінгводидактики, методики навчання української мови, іноземних мов, зокрема української мови як іноземної, лінгвістики, психолінгвістики, літературознавства, історії української літератури; 4) позитивні результати експериментального навчання; 5) упровадження створених на засадах розробленої концепції посібників у навчальний процес закладів вищої освіти різних регіонів України; 6) апробація результатів дослідження на міжнародних та всеукраїнських конференціях, конгресах, форумах і семінарах.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт про впровадження від 12.06.2020 р.); Львівського національного університету імені Івана Франка (акт про впровадження від 22.01.2020 р.); Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (акт про впровадження від 04.12.2019 р.); Криворізького державного педагогічного університету (довідка про впровадження від 21.01.2020 р.); Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (акт про впровадження від 18.12.2019 р.); Сумського державного університету (акт про впровадження від 26.12.2019 р.); Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (акт про впровадження від 17.12.2019 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (акт про впровадження від 26.12.2019 р.). На різних етапах експериментально-дослідної роботи взяли участь 441 іноземний студент і 38 викладачів української мови як іноземної.

Апробація матеріалів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка та кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, презентовано в доповідях на

міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів» (м. Київ, 13-14 квітня 2009 р.), «Мова і спеціальність: актуальні проблеми навчання іноземців у вищому навчальному закладі» (м. Харків, 14-16 жовтня 2010 року), «Теорія і практика викладання української мови як іноземної» (м. Львів, 2011, 2014, 2015, 2016, 2019 рр.), «Мова як світ світів: поетика і граматики текстових структур» (м. Київ, 9-10 листопада 2011 р.), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (м. Острогозьк, 26-27 квітня 2012 р.), «Семантика мови і тексту» (м. Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.), «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні та прикладні аспекти» (м. Одеса, 25-26 жовтня 2012 р.), «Українська мова у світі» (м. Львів, 8-9 листопада 2012, 2014, 2016 рр.), «Мова – література – культура в контексті національних взаємозв'язків» (м. Бердянськ, 23-24 травня

2013 р.), «Формування мовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 17-18 жовтня 2013 р.), «Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки» (м. Харків, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 рр.), «Актуальні проблеми викладання іноземних мов (української, російської, англійської, китайської, турецької) у вищих навчальних закладах» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.), «Язык и межкультурные коммуникации» (м. Мінськ – м. Вільнюс, Білорусь – Литва, 19-23 травня 2015 р.), «Проблеми сучасного підручника» (м. Київ, 15-16 жовтня 2015 р.), «Традиции и новаторство в филологических исследованиях» (м. Белць, Молдова, 27 жовтня 2015 р.), «Национально-культурный компонент в тексте и языке» (м. Мінськ, Білорусь, 3-5 грудня 2015 р.), «Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі» (м. Суми, 2016, 2017 рр.), «Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі» (м. Одеса, 28 жовтня 2016 р.), «Иностранные языки в вузе и школе» (м. Вітебськ, Білорусь, 20 квітня 2017 р.), «Проблеми і перспективи підготовки іноземних студентів (м. Харків, 12-13 жовтня 2017 р.), «Pogranicza: kontakty kulturowe, literackie, językowe» (м. Білосток, Польща, 16-17 жовтня 2017 р.), «Теорія і технологія іншомовної освіти» (м. Київ, 26-27 жовтня 2017 р.), «Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодні» (м. Бахмут, 10 квітня 2018 р.), «Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні» (м. Тернопіль, 2-4 травня 2018 р.);

міжнародних конгресах і форумах «Гуманитарные аспекты в геокультурном пространстве. Humanitarian aspects in geocultural space» (Стамбул, Туреччина, 1-6 жовтня 2016 р.). «Геокультурное пространство: смарт-технологии в образовании и социум. Geo-cultural space: smart-technologies in education and social environment» (Батумі, Грузія, 30 червня – 5 липня 2017 р.), IX Міжнародний конгрес українців «Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку» (Київ, 25-27 червня 2018 р.), «Запад – Восток: пересечения культур» (Кіото, Японія, 2-5 жовтня 2019 р.);

міжнародних науково-практичних семінарах: «Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського» (м. Коломия, 26-27 вересня 2013 р.), «Україністика: вчора, сьогодні, завтра...» (м. Познань, Польща, 8-9 листопада 2013 р.), «Українська мова як іноземна у професійній діяльності» (м. Львів, 5 грудня 2019 р.), «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів» (м. Харків, 6 грудня 2019 р.);

міжнародній дидактично-методичній конференції «Nauczanie języków słowiańskich jako obcych – nowe metody i technologie w podnoszeniu jakości kształcenia» (м. Вроцлав, Польща, 23-24 листопада 2017 р.);

усеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (м. Херсон, 2013, 2016 рр.); «Проблеми освітнього і наукового контентів професійної підготовки вчителів-філологів» (м. Глухів, 16-17 травня 2013 р.); «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (м. Острог, 24-25 жовтня 2013 р.), «Тарас Шевченко у контексті сучасної світової культури» (м. Луцьк,

22-23 травня 2014 р.), «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України» (м. Дніпро, 2016, 2018 рр.), «Гуманітарна складова у світлі сучасних освітніх парадигм» (м. Харків, 14-15 квітня 2016 р.), «Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку» (м. Запоріжжя, 18-19 жовтня 2018 р.), «Професійна комунікація: національна ідентичність у багатомовному світі» (м. Черкаси, 25-26 жовтня 2018 р.), «Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної» (м. Біла Церква, 19 квітня 2019 р.), «Теоретичні та практичні проблеми мовної підготовки іноземців в аспекті міжнародної комунікації» (м. Одеса, 16-17 травня 2019 р.), «Доуніверситетська підготовка: інновації, виклики, перспективи» (м. Київ, 21 травня 2019 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 54 праці. Із них: 1 одноосібна монографія, 3 навчальних посібники для іноземних студентів (2 в співавторстві, 1 із них – із грифом МОН), 1 видання з навчальними програмами та методичними рекомендаціями (у співавторстві), 18 статей у фахових педагогічних виданнях України, 4 публікації в закордонних періодичних наукових виданнях, 10 розвідок у фахових філологічних виданнях України, 15 статей апробаційного характеру у збірниках конференцій, науково-методичних журналах України та зарубіжжя, 2 праці – додатково відображають наукові результати дисертації.

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві. У навчальному посібнику для іноземних студентів «Читаймо українською» розроблено розділи «Система завдань до навчального художнього тексту «Чашка» (за оповіданням Лесі Українки)», «Система завдань до навчального художнього тексту «Зав'язь» (за новелою Григора Тютюнника)», також проведено загальне наукове редагування видання; у навчальному виданні для іноземних студентів «Сучасна українська мова. Синтаксис» створено основну частину завдань і вправ, таблиці та схеми, здійснено розробку системи тестових завдань та їх формулювань; у книзі «Навчальні програми та методичні рекомендації до дисциплін спеціалізації «Українська мова як іноземна» розроблено розділи «Переклад у курсі української мови як іноземної», «Діалогічне та монологічне мовлення у процесі викладання української мови як іноземної», «Художній текст у системі навчання української мови як іноземної», здійснено загальне наукове редагування видання.

Результати захищеної у 2006 р. в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кандидатської дисертації «Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика» в тексті пропонованого дослідження не використано.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 1087 найменувань (з них 499 – навчальні видання з УМІ). Повний обсяг дисертації становить 689 сторінок, із них основного тексту – 433 сторінки. У роботі вміщено 15 таблиць та 16 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; сформульовано концепцію дослідження, окреслено його методологічні засади та методи; схарактеризовано наукову новизну й практичну значущість роботи; подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади навчання української мови іноземних студентів у закладах вищої освіти України»** – проаналізовано об'єктивні чинники ефективного опанування української мови іноземними здобувачами вищої освіти: вплив мовленнєвого середовища, розвиненість відповідної методики та системи підготовки фахівців з навчання української мови як іноземної, дидактико-методичне забезпечення.

Схарактеризовано фактори, що сформували *проблему мови навчання іноземних студентів в Україні*: соціолінгвістичні (ситуація масового українсько-російського білінгвізму), політичні (непослідовність та незбалансованість мовної політики в Україні) та організаційні (використання російської, всупереч законодавству, у викладанні українським студентам, що орієнтує іноземців на вибір російської мови навчання на підготовчих відділеннях університетів). У результаті аналізу даних мовного спостереження українських студентів, анкет іноземних здобувачів вищої освіти, Концепції мовної освіти іноземців та її обговорення в академічній спільноті (2011-2013 рр.), поглядів вітчизняних та зарубіжних викладачів української мови як іноземної зроблено висновки про обмежені можливості іноземних студентів у практикуванні української через панівну ситуацію двомовності та суржикового мовлення, а також про низьку мотивацію до вивчення державної мови, особливо в іноземців, що навчаються на Сході та Півдні України. Підкреслено, що перспективи становлення української як основної мови надання освітніх послуг іноземцям, а отже, інтенсивність розвитку методики навчання української мови як іноземної, великою мірою залежать від державної мовної політики, спрямованої на підняття авторитету української мови серед своїх громадян. Лише за умови, що використання державної мови буде комфортним і престижним для самих українців у всіх регіонах, можна говорити про сприятливе лінгвосоціокультурне середовище для опанування іноземцями української мови та здобуття нею вищої освіти.

Окреслено шлях *становлення й розвитку методики навчання української мови як іноземної*. Її зародження прослідковано у 20-х рр. ХХ ст., коли в українській бригаді в Німецькому Яблонному (Чехія) було організовано «Курс української мови для старшин-чужинців». У подальшому до початку 90-х рр. ХХ ст. у світі української мови як іноземної навчали в нечисленних академічних осередках, у межах слов'язнавчих студій, іноді факультативно. Констатовано, що методика навчання української мови як іноземної за кордоном отримала потужний стимул до ефективних змін і розбудови зі здобуттям Україною незалежності, про що свідчить формування розгалуженої

системи підготовки українців у зарубіжжі та створення низки національно орієнтованих навчальних матеріалів.

Схарактеризовано розвиток методики навчання української мови як іноземної на території України, де перші англomовні підручники з'явилися в 60-70-х рр. ХХ ст., однак осмислення наукових засад галузі та створення системи навчальних матеріалів розпочалося лише після проголошення незалежності. Привернено увагу до перших ґрунтовних досліджень, що визначили розвиток методики навчання української мови в іноземній аудиторії. Наголошено, що в дисертаційній роботі Л. Паламар «Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості» (1997 р.) уперше визначено складники змісту методики навчання української мови як іноземної, виокремлено етапи навчання, проаналізовано особливості навчання української мови на підготовчому факультеті, обґрунтовано лінгводидактичні засади і зміст програм з української мови для слухачів короткотермінових курсів. Значущим для розвитку методики навчання української мови як іноземної стало видання «Навчальних мінімумів з української і російської мов для іноземців» Н. Зайченко та С. Воробйової (1995 р.), що підготувало базу для створення перших навчальних програм та підручників і посібників, переважно для підготовчих факультетів. Також у середині 90-х років відбулося становлення системи навчання методики викладання української мови як іноземної за відповідною спеціалізацією в межах спеціальності «Українська мова і література». Загалом 90-і рр. ХХ ст. висвітлено в реферованій роботі як період закладення підвалин методики навчання української мови як іноземної.

Для наступного етапу (із другої половини 2000-х рр. до сьогодні) характерне зростання інтересу дослідників до поглибленого вивчення питань формування українськомовної комунікативної компетентності іноземних студентів, використання навчального тексту, лінгводидактичних моделей навчання інокомунікантів різних спеціальностей тощо. Зауважено якісну зміну парадигми наукових пошуків, про що свідчить поява низки фундаментальних праць з означеної проблематики (Н. Василенко, Джонг Йонгджу, О. Туркевич, Г. Іванишин, Т. Кудіна, О. Пальчикова, О. Федорова, А. Гадамська, С. Костюк, І. Дирда, Н. Московчук, М. Цуркан). Зроблено висновок про формування потужних регіональних науково-освітніх центрів, які розвивають окремі напрями лінгвістичних та педагогічних досліджень залежно від мовно-культурної специфіки регіону, контингенту іноземних студентів та конкретних освітніх програм. Діагностовано пріоритетні вектори сучасних наукових пошуків у галузі української мови як іноземної: реалізація навчання на засадах компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, міжкультурного та професійно орієнтованого підходів, сертифікація рівнів володіння українською мовою як іноземною.

На підставі аналізу історії формування й розвитку методики навчання української мови як іноземної за кордоном та в Україні у становленні галузі виокремлено три періоди: 1) 20-і рр. ХХ ст. – 1991 р. (викладання в нечисленних зарубіжних інституціях, спорадична поява навчальних видань, в основному за кордоном, зорієнтованих переважно на носіїв англійської мови); 2) 90-і рр. ХХ ст. – початок 2000-х рр. (від перших спроб комплексного

теоретичного осмислення розвитку молодшої гілки лінгвометодичних досліджень й усвідомлення проблем до закладення підвалин методики навчання української мови як іноземної); 3) сучасний етап – активний науковий пошук у різних напрямках; поява численних підручників та посібників для інокомунікантів усіх рівнів володіння мовою.

У дослідженні здійснено огляд навчально-методичного забезпечення з української мови як іноземної. Якщо навчальні видання межі ХХ-ХХІ ст. були адресовані переважно студентам початкових рівнів володіння мовою (підготовчого відділення), то сучасні підручники й посібники формують систему різноаспектних навчальних матеріалів. Констатовано серйозний поступ у підручникотворенні: до цього найбільш повний перелік навчальних видань галузі (140 одиниць) було запропоновано в монографії О. Туркевич «Становлення терміносистеми методики викладання української мови як іноземної» у 2015 р. – у реферованому дослідженні в списку використаних джерел представлено близько 500 підручників, посібників, програм та методичних рекомендацій з української мови як іноземної. Наголошено на важливості координації зусиль лінгводидактів різних закладів вищої освіти для того, щоб з урахуванням кращих методичних здобутків попередників формувати ефективну модель підручників нового покоління. Вони мають відповідати сучасним викликам, зокрема таким: зміна характеру сприйняття й обробки інформації молоддю, необхідність створення мультимедійного простору підручника, важливість кореляції загальнометодичних вимог до навчання української мови як іноземної та рівнів володіння нею з умовами навчання (освітніми й регіонально-культурними) в певному закладі вищої освіти.

Схарактеризовано *систему професійної підготовки викладачів української мови як іноземної*, що склалася в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: тут фахівців галузі готують у межах вибіркового блоку дисциплін освітньої програми «Українська філологія та західноєвропейська мова». Окреслено зміст навчальних предметів блоку, знання й уміння, якими мають оволодіти магістранти, специфіку методичного алгоритму формування професійної компетентності майбутніх викладачів української мови в іноземній аудиторії. Навчальні дисципліни, виробнича практика і дипломна робота в означеній системі підпорядковано завданню сформувати професійну компетентність викладача української мови як іноземної, що полягає у здатності навчати української мови інокомунікантів з урахуванням засад відповідної методики, тобто самостійно визначати мету, завдання й ефективні шляхи їхнього розв'язання залежно від контингенту студентів та умов навчання, творчо використовувати набутки різних методичних підходів, традиційні методи та новітні освітні технології.

Аналіз теоретичних засад організації навчання української мови іноземних студентів, проведений у першому розділі дисертаційної роботи, дав змогу виявити як достатній рівень забезпечення окремих об'єктивних чинників ефективного вивчення мови (розвиненість методики навчання, розгалужена й різноаспектна система навчальних матеріалів, створення системи професійної

підготовки фахівців галузі), так і недоліки (негативний вплив білінгвального середовища на мовну практику інокомунікантів).

У другому розділі – **«Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади формування вторинної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія»** – окреслено сутнісні характеристики базових понять дослідження, визначено пріоритетні методичні принципи навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, описано сучасні методи й технології, що забезпечують реалізацію цих принципів.

На підставі вивчення наукових концепцій мовної особистості (Й.-Л. Вайсгербер, Г. Богін, А. Богуш, І. Голубовська, Ю. Караулов, В. Кононенко, Т. Космеда, В. Красних, В. Маслова, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентилюк та ін.) виокремлено лінгвопоетичне, лінгвокультурне, соціолінгвістичне та лінгводидактичне наповнення цього поняття; діагностовано його амбівалентність (теоретичний конструкт – реальний носій мови), що спричинило появу термінів «мовленнєва особистість», «комунікативна особистість»; спостережено тенденцію до виокремлення нових понять у межах головного («риторична особистість», «дискурсна особистість»); констатовано численність досліджуваних типів мовної особистості та моделей її структури. Запропоновано таке розуміння *мовної особистості* – поняття, що характеризує одну з граней особистості; складний комплекс психічних, психолінгвістичних, психологічних, емоційних властивостей особистості, інтелектуальних і лінгвістичних здібностей, соціальних, національних і культурних настанов, моральних орієнтирів, прагнень, які в сукупності визначають мовленнєву поведінку людини й обумовлюють специфіку породжуваних нею текстів.

Узагальнення теоретичних досліджень проблеми вторинної мовної особистості дало можливість виявити кілька позицій: витлумачення вторинної мовної особистості – стратегічної мети навчання іноземної мови – як показника здатності людини брати повноцінну участь у міжкультурній комунікації (Н. Гальскова, Н. Гез, В. Дороз, С. Ніколаєва, І. Халеєва); сумнів у коректності терміна й твердження про неподільність двомовної особистості (О. Валігура, Є. Чернічкіна); заперечення доцільності цього теоретичного конструкту, який дублює поняття іншомовної комунікативної компетентності (Н. Печко). У результаті порівняльного аналізу термінів «вторинна мовна особистість» та «двомовна особистість» зроблено висновок про більшу інформативність першого з погляду лінгводидактики: він акцентує увагу саме на другій мові, а відповідно – на всіх складниках комплексної здатності особистості послуговуватися засобами цієї мови для налагодження успішної комунікації з її носіями. Установлено кореляцію термінів «вторинна мовна особистість» та «іншомовна комунікативна компетентність»: перший позначає індивіда, здатного здійснювати міжкультурну комунікацію, другий – сукупність компетентностей, ціннісних настанов, комунікативного досвіду, які становлять цю здатність.

Студіювання наукових досліджень із проблеми формування українського фахового мовлення (Л. Барановська, Н. Безгодова, І. Дроздова, Н. Костриця, О. Любашенко, Н. Скибун) дало підстави структурувати формування

професійної мовної особистості в закладах вищої освіти як триєдиний процес здобуття професійних знань, формування компетентності в професійному мовленні та розвиток особистісних рис, важливих для фахівця певної професії. Зауважено, що, формування *вторинної професійної мовної особистості* – суб'єкта, здатного компетентно брати участь у професійній комунікації засобами іноземної мови, – обумовлене специфікою механізмів засвоєння другої мови та організацією навчання у закладах вищої освіти: так, у випадку навчання іноземних студентів українською мовою рівень володіння фаховою метамовою є не надбудовою над попередніми, як під час навчання рідною мовою (Л. Мацько, Л. Кравець), а результатом їхнього комплексного розвитку в умовах навчально-професійного дискурсу.

Здійснено аналіз запропонованих в українській лінгводидактиці рівнево-компетентнісних моделей вторинної мовної особистості іноземного студента (І. Кушнір, Ю. Жигалкіна). Оскільки в навчанні іноземної мови не відбувається поетапного сходження від рівня до рівня вторинної мовної особистості, так само як компетентності не формуються ізольовано одна від одної, відповідно до кожного рівня, у реферованому дослідженні запропоновано факторно-компонентну модель вторинної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія. Вона враховує чинники, що забезпечують формування текстової компетентності – ядерного компонента професійної комунікативної компетентності фахівця-гуманітарія.

У розділі *текстову компетентність* витлумачено як здатність адекватно розуміти, відтворювати й перетворювати тексти різної синтаксичної структури, створювати різностильові тексти, характеризувати й оцінювати конкретний текст щодо його структури, зрозумілості, змісту, теоретичної та практичної значущості, стилю, позиції автора тощо. Оскільки предметом гуманітарного пізнання є саме вербальний текст (М. Бахтін, М. Марковський), то одну з визначальних рис гуманітаристики становить її текстова природа, що з погляду методики свідчить про значно вищі вимоги до текстової компетентності іноземного студента-гуманітарія. Для її формування й розвитку запропоновано лінгводидактичну стратегію, базовану переважно на поєднанні роботи з науковими текстами за спеціальністю та художніми текстами.

Для мінімізації недоліків в організації навчання на пропедевтичному етапі, коли студентів різних гуманітарних спеціальностей об'єднують в одну групу, розроблено *концепцію дисципліни з коментованого читання наукових текстів*. На матеріалі текстів загальногуманітарного спрямування, призначених для колективної аудиторної роботи, і текстів за певною спеціальністю для самостійного опрацювання слухачі підготовчих відділень мають опанувати типові лексико-граматичні конструкції наукового стилю мовлення та ознайомитися з елементарними поняттями й термінологічною базою конкретної наукової галузі. Ефективність формування в іноземних студентів-гуманітаріїв підготовчих відділень навичок та вмій текстової діяльності, зокрема наукового мовлення, визначають такі фактори: максимальне урахування майбутньої спеціальності іноземних студентів (філологи, історики, культурологи, правознавці, художники тощо) в доборі та створенні текстів; реєстр навчальних

наукових текстів, базований на лінгвістичних особливостях мови гуманітарних наук та методичних принципах доступності, концентричного подання навчального матеріалу, міжпредметної координації; система завдань до наукових текстів-моделей, спрямована на формування базового рівня вмінь та навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Задля визначення пріоритетних принципів навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв проведено *аналіз проблеми принципів навчання* та виявлено її дискусійні моменти: термінологічна неузгодженість, яка веде до накладання понять «підхід до навчання», «метод навчання» та «принцип навчання»; паралельне функціонування кількох назв одного й того ж принципу; прагнення окремих дослідників значно розширити систему принципів, доповнити її новими. Розглянуто провідні системи принципів навчання мови: поділ на дидактичні та методичні (С. Ніколаєва, О. Бігич та ін.); встановлення кореляції між певними принципами та окремими складниками системи навчання (К. Плиско); ієрархічна система загальнодидактичних, загальнометодичних та частковометодичних принципів (Є. Пассов) або загальнодидактичних і методичних, що структуруються на загальні, поодинокі, спеціальні (О. Тарнопольський, М. Кабанова). Окреслено проблему принципів навчання української мови як іноземної на підставі аналізу досліджень вітчизняних лінгводидактів (М. Бурак, Г. Іванишин, З. Куньч, С. Костюк, Т. Лагута, Л. Паламар, Л. Селіверстова, Н. Станкевич, О. Тростинська, Н. Ушакова, А. Чистякова та ін.). Обґрунтовано визначальну роль у навчанні мови принципу текстоцентризму, що виявляє свою дію на всіх етапах і є обов'язковим для всіх елементів системи навчання.

З огляду на необхідність високого рівня розвитку текстової компетентності *принцип текстоцентризму* визначено основним у навчанні майбутніх фахівців гуманітарної сфери. Скерованість на формування вторинної мовної особистості, що має орієнтуватися в новій системі культурних координат, зумовлює важливість *принципу культурологічної спрямованості навчання*. Його в концепції дослідження реалізовано через активне залучення до навчальної текстотеки культурно маркованих текстів: художніх, краєзнавчих, народних легенд, жартів тощо. Також у роботі розвинуто думку А. Плехова про важливість *принципу особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії*, оскільки ціннісно-сміслові настанови іншомовного спілкування мають вирішальну роль для оптимального розвитку всіх компонентів вторинної мовної особистості. Навчальна комунікація повинна стимулювати у студентів бажання висловити себе, означити власну позицію у вирішенні дискусійного питання, з'ясувати можливі варіанти поведінки в проблемній життєвій ситуації, поділитися своїми спостереженнями й думками з приводу обговорюваної проблеми – за таких умов відбувається ефективний розвиток мовних і мовленнєвих навичок та вмінь.

Розроблена методика навчання української мови як іноземної студентів-гуманітаріїв ґрунтується на загальнодидактичних принципах (свідомого навчання, наочності, науковості, систематичності, доступності, міцності засвоєних знань та ін.) та методичних: передусім текстоцентризму,

культурологічної спрямованості, особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії. Останній принцип знаходить своє вираження в методах і технологіях навчання, скерованих на активізацію живого спілкування й створення клімату особистісної зацікавленості: групова робота, проєктна діяльність, ігрові технології, дискусія, робота з кінофільмом, навчальна екскурсія, творче письмо.

З'ясовано особливості *навчальної гри* як універсального прийому, що може бути використаний у різних технологіях навчання (розвивального, групової діяльності, використання комп'ютерних технологій тощо), та як цілісної технології в межах інтерактивної методики. Схарактеризовано мовні (фонетичні, орфографічні, лексичні, граматичні, лексико-граматичні) та мовленнєві, або комунікативні (ситуативні, рольові), ігри, наведено приклади їх використання в навчанні української мови як іноземної. Окреслено етапи організації рольових (соціально-побутових та ділових) ігор, визначено методичні та психологічні чинники успішного проведення рольової гри, наведено матеріали для проведення ділової гри «Співбесіда з прийому на роботу» з іноземними студентами-філологами завершального етапу навчання.

Привернено увагу до проблеми організації навчальної *дискусії*, зокрема пошуку текстів-поштовхів, текстів-провокацій, які б не залишали байдужими і стимулювали в іноземних студентів вираження власної позиції. У навчанні гуманітаріїв запропоновано використовувати есе як підкреслено суб'єктивний жанр, дискусійний потенціал якого в роботі продемонстровано на матеріалі есе С. Жадана «Один проти всіх». Ефективність навчальної дискусії уможливають урахування психологічних факторів і відповідні особисті риси викладача (вміння відчувати інтереси групи, створити позитивний психологічний мікроклімат, зацікавити студентів, викликати на довірливу розмову), а також оптимальна методична організація (доцільне планування заняття, засоби наочності).

У контексті формування вторинної мовної особистості, що розуміє культуру народу, мову якого вивчає, перспективним постає *технологія кінодидактики*. На підставі аналізу досліджень проблеми використання відеоматеріалів у навчанні іноземних мов (Н. Бичкова, Ю. Волкова, Ю. Верисокін, О. Климова, Л. Котнюк, О. Конотоп, О. Кряхтунова, Т. Онопрієнко, В. Пащук, Ю. Трикашна, І. Щербакова, Т. Яхнюк, Т. Яхунова), зокрема української мови як іноземної (О. Білик, Т. Кудіна, О. Самусенко, О. Сухорукова, І. Юзвяк), схарактеризовано різні підходи до опрацювання кіноматеріалу в іноземній аудиторії та критерії його добору. Оскільки методична система, запропонована в дисертаційній роботі, ґрунтується на важливості особистісної діалогічної взаємодії, основною вимогою до кінокартини визначено здатність заохотити до спілкування: фільм повинен бути цікавим для молодого глядача, хвилювати його, мотивувати до роздумів, висловлення власної думки, обговорення, дискусії, виконання творчих завдань. У пошуках автентичного художнього кіноматеріалу запропоновано звертатися до короткометражних фільмів, невеликий обсяг яких уможливорює організацію на одному занятті цілісного перегляду й обговорення в атмосфері свіжих вражень від побаченого. Емоційний ефект, викликаний кінематографічною образністю, активізує сприйняття, увагу, пам'ять, загалом мисленнєво-

мовленнєву діяльність, підвищує мотивацію навчання. На прикладі кінострічки «Доторкнись і побач» режисера Т. Дроня продемонстровано можливості кінодидактики в розвитку діалогічного та монологічного мовлення, дискусійних умінь інокомунікантів.

Запропоновано широке впровадження *екскурсії* як лінгводидактичної технології в практику навчання української мови іноземців. У результаті опрацювання досліджень екскурсознавців (В. Бабарицька, Б. Ємельянов, А. Короткова, О. Малиновська, Т. Сокол) та лінгводидактів (Л. Богиня, С. Соколова) визначено специфіку екскурсії в навчанні мови іноземних студентів: вона виступає насамперед способом унаочнення реалій і комунікативних ситуацій, які є об'єктом вивчення за певною темою, а також створює умови для використання опанованого матеріалу в реальному спілкуванні. Проаналізовано різні форми екскурсії. Класична екскурсія як форма позааудиторної роботи стає по-справжньому ефективною, якщо «вписана» в навчальний матеріал, який опановують студенти, є своєрідним продовженням теми з практичного курсу української мови чи фахового предмету і виступає, завдяки комплексній активності всіх органів чуття людини, динамічною формою розвитку комунікативних навичок іноземних студентів. З огляду на те, що мета екскурсії в навчанні мови – спостереження за комунікацією в природних умовах, доцільним є організація мініекскурсій як форми аудиторної роботи (до бібліотеки, їдальні, деканату, кабінету медсестри, окремих кафедр тощо). Варіантами віртуальної екскурсії виступають усі форми наочної презентації історичних, культурних, краєзнавчих об'єктів: власне віртуальна екскурсія, слайд-шоу, фотодобірка, мультимедійна презентація, – вони урізноманітнюють розповідь викладача, допомагають семантизувати фонову й безеквівалентну лексику, сприяють підвищенню уваги студентів і кращому запам'ятовуванню завдяки залученню зорового каналу сприйняття. У дослідженні змодельовано структурно-логічну схему типової навчальної екскурсії, створено реєстр актуальних для її компонентів інтенцій та лексико-граматичних конструкцій.

Технологію *творчого письма* схарактеризовано як перспективну в навчанні іноземних студентів-гуманітаріїв, оскільки систематична робота над створенням власних оригінальних текстів та їхнім удосконаленням за результатами колективного обговорення й консультацій викладача сприяє формуванню в інокомунікантів комплексного відчуття українськомовного тексту. Окреслено історію становлення й розвитку творчого письма як освітньої програми й окремої дисципліни з письменницької майстерності в межах формальної та неформальної освіти за кордоном (Л. Близнюк Л., Л. Кінах Л., G. Harper, Henry DeWitt, G. Shea) і в Україні; актуалізовано розуміння творчого письма як виду навчального письмового мовлення зі створення оригінальних художніх текстів (оповідань, есе, казок, віршів, репортажів тощо), що вимагає уяви, образного мислення, творчого ставлення до мови (І. Андрійко, С. Кожушко, І. Колеснікова, О. Долгіна, О. Тарнопольський, Т. Хедж та ін.). При організації роботи з креативного письма важливою умовою визначено безпосередню творчість студентів на занятті: індивідуальне чи групове

створення тексту, колективне обговорення, удосконалення написаного, обмін враженнями, самостійна робота над остаточним варіантом, індивідуальні консультації викладача, презентація завершеного тексту. Створення дружньої творчої атмосфери у групі, подолання страху висловлюватися іноземною мовою, задоволення від презентації свого тексту, зростання віри у власні мовні здібності – ці переваги творчого письма переконують у його важливості для навчання української мови як іноземної та загалом для розвитку особистості студента.

Констатовано, що *формування вторинної мовної особистості іноземного студента гуманітарія* залежить від урахування вказаних чинників: доцільна організація навчання; компетентний викладач; пріоритетні методичні принципи навчання, методи й технології навчання, що забезпечують формування професійної комунікативної компетентності іноземного студента-гуманітарія. Фундаментом такої концепції визначено навчальну текстотеку (рис. 1).

Рис. 1. Формування вторинної професійної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія

Третій розділ – «**Навчальна текстотека з української мови як іноземної: лінгводидактичні стратегії моделювання**» – зосереджений на розв'язанні низки теоретичних і практичних проблем структурування й наповнення навчального текстового корпусу з української мови як іноземної.

На основі аналізу дефініцій феномену *навчального тексту* (Є. Александров, А. Бабайлова, Н. Баландіна, Є. Носонович, В. Чемпоєш та ін.) запропоноване таке визначення поняття: письмовий або усний текст, створений чи відібраний, орієнтований на певний контингент учнів / студентів, попередньо продуманий, спроектований і методично опрацьований організатором навчального процесу (автором підручника, викладачем, учителем) відповідно до навчальної мети. Запропоновано класифікацію навчальних текстів з української мови як іноземної у вищій школі: за походженням (модельовані: тексти-демонстратори, тексти-еталони; відібрані: автентичні адаптовані, автентичні синтезовані, автентичні неадаптовані); за формою мовлення (усні, письмові); за стилем мовлення (навчально-наукові, тексти інших стилів мовлення).

Навчальну текстотеку означено як весь масив методично опрацьованих текстів, що використовують у навчанні мови, структурований за сферами спілкування. Узагальнення напрацювань попередників (Е. Азімов та А. Щукін, Н. Гальскова та Н. Гез, В. Скалкін, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти) дало змогу запропонувати перелік сфер спілкування, актуальний для навчання української мови в закладах вищої освіти з урахуванням комунікативних потреб іноземних студентів: побутова, освітня, професійна та суспільна. Окреслено групи текстів, репрезентативних для кожної зі сфер. Так, *побутова сфера* охоплює модельовані тексти на побутові теми; автентичні усні й письмові тексти розмовного, офіційно-ділового та публіцистичного стилів, що обслуговують побутову сферу; твори художньої літератури (оригінальні й адаптовані), актуальні як із погляду відображення в них різних життєвих ситуацій, зокрема й побутових, так і для задоволення комунікативних потреб, пов'язаних із темою спілкування «Улюблене заняття, інтереси, дозвілля, розваги». *Навчальна сфера* об'єднує модельовані тексти про організацію навчання в закладі освіти; автентичні тексти офіційно-ділового стилю, які регламентують типові навчальні ситуації; наукові тексти з обов'язкових навчальних дисциплін гуманітарного циклу; художні тексти, що слугують ілюстративним матеріалом з дисциплін культурознавчого циклу. *Текстотеку з професійної сфери* становлять модельовані й автентичні наукові тексти з фаху студентів; модельовані й автентичні діалогічні тексти, що відображають реальні ситуації науково-професійного та професійно-побутового спілкування; автентичні тексти офіційно-ділового стилю, актуальні для науково-професійної діяльності за фахом студента. До *суспільної сфери* зараховано суспільно-політичні, соціально-культурні, краєзнавчі тексти; автентичні тексти офіційно-ділового стилю, релевантні для сфери суспільних відносин; художню літературу, у процесі читання якої інокомунікант залучається до діалогу не лише з автором, а і з системою естетичних та суспільних поглядів, актуалізованих у творі.

У розділі висвітлено питання моделювання навчальних текстів. У педагогічній науці термін «моделювання тексту» використовують у двох значеннях: створення моделі тексту, зображально-знакової або описово-логічної (С. Вишнякова, С. Коломієць, О. Лубянова), та конструювання зразкового тексту, тексту-моделі (А. Бабайлова, С. Тер-Мінасова), що відбиває спільні характеристики реальних текстів і оптимально враховує рівень володіння мовою читача-інофона. У реферованому дослідженні модельований текст розглянуто саме в цьому, останньому, розумінні. У корпусі модельованих текстів (в інших термінах – створених, сконструйованих, укладених, текстодів), що використовують на початковому етапі навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, виокремлено 4 групи: тематичні («фреймоподібні») тексти, краєзнавчі, навчальні наукові, художні.

Констатовано, що *модельовані тексти на побутові теми* (т. зв. тематичні тексти) становлять основу підручника для початкового етапу. Зазвичай це «фреймоподібні» тексти (Л. Тьорьчик), побудовані на базі групи лексичних представників певного фрейму, що є оптимальною презентацією вербального матеріалу відповідно до способів організації та збереження знань у когнітивній базі людини. При моделюванні фреймоподібних навчальних текстів на побутові теми засадничими виступають методичні принципи доступності, поступового зростання труднощів, природності й цікавості навчальних матеріалів, комунікативної репрезентативності. *Принцип цікавості й природності навчальних матеріалів* запропоновано реалізовувати шляхом створення текстів на базі «відхилення від фрейму» (наприклад, про студентку, у якої джинси лежать на столі, підручники – на холодильнику, а косметика стоїть у холодильнику); у формі діалогу (розмова завжди сприймається природно, на відміну від довгого монологу); насажених емоційністю (будь-яке відхилення від нейтральної емоційності викликає увагу й сприяє активізації мнемічних механізмів); персоналізованих (тексти про реальну ситуацію з життя студентів або у формі психологічних тестів чи характеристик). З огляду на важливість знання мовленнєвих жанрів для налагодження успішної комунікації обґрунтовано *принцип комунікативної репрезентативності навчальних матеріалів*. Він передбачає насаженість первинними (елементарними) мовленнєвими жанрами: знайомство, привітання, побажання, вибачення, прохання, згода, відмова, обурення та багато інших – та оформлення тексту відповідно до структури вторинного (комплексного) мовленнєвого жанру: оголошення, лист, рекламний проспект, наказ, промова, діалоги різних типів тощо. Навчальний текст у такому випадку стилізований під автентичний.

Обґрунтовано, що в *моделюванні навчальних наукових текстів на загальногуманітарну тематику* на початковому етапі навчання важливо спиратися передусім на принципи доступності, міжпредметної координації, предметної об'єктивності, мовної канонічності, мовленнєвої насиченості (надлишковості). Останній принцип передбачає свідоме повторення нових лексичних одиниць і лексико-граматичних конструкцій у межах одного тексту – це суперечить вимозі економності мовних засобів у навчальному науковому тексті рідною мовою та знижує рівень його інформативності, однак

умотивовано необхідністю забезпечити демонстраційну функцію навчального тексту для інокомунікантів: він слугує ілюстрацією уживання певних лексико-граматичних конструкцій і сприяє запам'ятовуванню семантико-синтаксичних ознак вивчених структур з метою їх точного й автоматичного використання. Пояснено необхідність модифікації системи завдань до навчального наукового тексту для іноземних студентів, що мають обмежений лексичний запас та вибіркові знання з граматики української мови.

Визначено місце гумористичних творів у навчанні української мови як іноземної, зокрема *текстів жартів*. Оскільки цей мовленнєвий жанр належить до нестандартних, нерегламентованих і загалом неможливою є каталогізація його форм чи конструкцій з навчальною метою, то методично коректно говорити не про вивчення жанру жарту в іноземній аудиторії, а про залучення українських жартів до текстотеки як ефективного навчального матеріалу. Високий лінгводидактичний потенціал мовленнєвого жанру жарту визначають такі фактори: демонстрація лексико-граматичних конструкцій живого побутового спілкування; розширення уявлення іноземців про полісемію та омонімію в українській мові (саме на цих явищах ґрунтується комічний ефект багатьох жартів); невеликий обсяг текстів, що дає можливість використовувати їх читання (обговорення, інсценізацію) як своєрідні «хвилинки відпочинку», «перерви» між іншими видами роботи; створення дружньої та легкої атмосфери на занятті; ознайомлення з національною специфікою гумору, що збагачує країнознавчі знання студентів і сприяє формуванню соціокультурної компетентності. У роботі з текстами жартів будуть доречні традиційні лексико-граматичні завдання (заповнити пропуски в тексті; поставити репліки в логічній послідовності тощо), а також інсценізація та для філологів – переклад.

Навчальні краєзнавчі тексти схарактеризовано як обов'язкові в навчанні іноземних студентів-гуманітаріїв, оскільки тематично вони розширюють професійні знання майбутніх істориків, філологів, мистецтвознавців, культурологів, а в лексико-граматичному, композиційному і стилістичному аспекті загалом становлять собою зразок розповідного чи описового тексту в галузі гуманітаристики. Наголошено на важливості для добору й моделювання краєзнавчих текстів міжкультурного принципу, що передбачає відсутність гіперболізованої націєцентричної спрямованості. Варто через підкреслення особливостей і відмінностей, подання цікавих і контроверсійних фактів стимулювати іноземних студентів до порівняння української та своєї рідної культур, пошуку специфічних рис і точок перетину, зацікавлення проблемами сучасного українського життя. Запропонована система завдань до краєзнавчого тексту (на основі посібника «Знайомтеся: Київ»), що вибудована з урахуванням таких чинників: 1) загальні методичні вимоги до організації роботи з навчальним текстом – система дотекстових і післятекстових завдань, спрямованих на розвиток мовної та соціокультурної компетентностей, взаємопов'язане формування навичок та вмінь в усіх видах мовленнєвої діяльності, удосконалення вмінь працювати з інформацією; 2) лінгвостилістична своєрідність краєзнавчих текстів: шар термінологічної лексики (історичної, географічної, мистецтвознавчої) та специфічних лексико-

граматичних конструкцій, характерних для різних типів тексту (науково-навчального, довідкового, популярного, екскурсійного тощо), перевага розповідного та описового типів мовлення, емоційність; поєднання рис книжного й розмовного стилів мовлення; 3) необхідність звернення до зорової та аудіовізуальної наочності. Робота з текстами краєзнавчої тематики в навчанні іноземних студентів гуманітарних спеціальностей спрямована на вирішення як навчальних, так і виховних завдань: поглиблення професійних знань у галузі історії та культури, розвиток комунікативних навичок і вмінь, ознайомлення з країною та містом, де студенти навчаються, формування позитивного образу України, стимулювання інтересу до української культури та самостійного ознайомлення з історичними й культурними пам'ятками тощо.

У четвертому розділі – **«Художній текст у навчанні української мови іноземних студентів-гуманітаріїв»** – визначено роль художнього текстового матеріалу в навчанні мови, принципи його добору та адаптації, схарактеризовано лінгводидактичний потенціал окремих жанрів і творчості письменника, презентовано систему роботи з художнім текстом у навчанні інокомунікантів.

У результаті студіювання досліджень, присвячених проблемі використання текстів художньої літератури в навчанні іноземної мови (Л. Антонів, А. Буднік, С. Єрмоленко, Л. Журавльової, М. Зінов'євої, Н. Кулібіної, Є. Матрона, З. Мацюк, Т. Печериці, Л. Смелякової, Н. Топтигіної, С. Шевченко, S. Devitt, J. Hill, D. Little, A. Maley, D. Singleton та ін.), актуалізовано *фактори, які визначають ефективність цього навчального матеріалу*: стимулювання мисленнево-мовленнєвої діяльності та мнемічних механізмів завдяки емоційності й ефекту співпереживання; потенціал для збагачення на матеріалі мови художніх творів активного, пасивного й потенційного словника студентів, а також їхніх країнознавчих знань; можливість множинних інтерпретацій, що активізує роботу з розвитку мовленнєвих умінь; позитивний вплив на розвиток особистісних якостей (асоціативне мислення, естетичний смак, творчі здібності) та ін.

Проаналізовано різні системи критеріїв *добору художніх текстів* для навчання інокомунікантів (Т. Вдовіна, Е. Вертоградська, Л. Журальова, М. Зінов'єва, З. Кличнікова, Н. Кулібіна, Є. Матрон, Т. Печериця та ін.). Вибудовуючи власну систему критеріїв добору художніх творів для опрацювання в іноземній аудиторії, авторка реферованої праці визначила за основну умову успішного читання врахування мотивів, цілей та інтересів потенційної читацької аудиторії: комунікація «автор – текст – читач» буде успішною, якщо читач відкриє у творі цікаві особисто для нього теми, ідеї, думки, якщо порушені проблеми знайдуть відгук у його серці, досвіді, прагненнях. Звернення до філософського й літературознавчого осмислення категорії читача (М. Зубрицька, М. Ріффатер, С. Фіш) дало змогу схарактеризувати «іноземного архічитача» – узагальненого пересічного інокомуніканта, для успішного діалогу якого з текстом необхідна допомога посередника (викладача або автора навчального посібника). У результаті аналізу анкет іноземних студентів (понад 250 осіб) окреслено їхні читацькі

потреби: молодих людей приваблює розв'язання героями життєвих проблем та опис їхніх почуттів; вони надають перевагу сюжетним епічним творам про кохання, життя звичайних людей, історичні події; усвідомлюють необхідність читання художньої літератури мовою навчання; хочуть більше дізнатися про культуру й менталітет народу-носія мови та реалії його сучасного життя. З урахуванням цих фактів, а також визначеної основної мети використання художнього тексту в навчальному процесі – розвиток текстової компетентності, комунікативно-мовленнєвих умінь, загального відчуття тексту й мови, – запропоновано такі принципи добору художніх текстів для читання інокомунікантами: 1) урахування особливостей іншомовної аудиторії (з погляду психології сприйняття – твір повинен бути актуальним для молоді, порушувати важливі для студентів проблеми, відзначатися цікавим сюжетом; з позиції лінгводидактики – бути доступним за лексико-граматичним наповненням, мати оптимальний обсяг для читання й обговорення на занятті), 2) потенціал для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь, 3) соціокультурний потенціал, 4) естетична цінність.

Структуровано напрями наукових пошуків у вирішенні *проблеми адаптації художнього твору*: класифікація її рівнів (А. Васильєва), визначення технічних прийомів (В. Бачерикова), розроблення алгоритму адаптації (Т. Печериця), вивчення текстової парадигми оригіналу й адаптованого варіанта (І. Насталовська). На основі аналізу науково-методичних джерел та навчальних посібників з творами красного письменства, орієнтованих на іноземну аудиторію, сформульовано провідні критерії адаптації художніх текстів для інокомунікантів: 1) відповідність рівню мовленнєвої підготовки іноземного читача; 2) збереження цілісності твору (як мінімум – на ідейному й сюжетному рівні, а у випадку слабкої адаптації – на ідейно-образному), 3) орієнтація на спеціалізацію адресата (при навчанні нефілологів заміна чи елімінування лексики обмеженого використання є панівною тенденцією, а в навчанні філологів такі адаптаційні прийоми використовують рідше; також при скороченні художнього твору для роботи у філологічній аудиторії в переказах вилучених фрагментів можливе введення елементів літературознавчого аналізу). Виокремлено прийоми адаптації: переказ, скорочення, лексична заміна, синтаксична заміна, лексико-граматична трансформація, структурна адаптація, візуальна адаптація, комбінована адаптація.

Схарактеризовано *лінгводидактичні можливості окремих жанрів фольклору та художньої літератури*. З'ясовано, що *тексти народних легенд* мають багатий потенціал для розвитку країнознавчої компетентності іноземних студентів, пришвидшення адаптації в новому культурному середовищі і формування вмій та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності. Відносна простота мовно-композиційної організації творів цього жанру дає можливість рекомендувати їх як навчальний текстовий матеріал для роботи з інокомунікантами на рівнях А2-В1. У навчанні іноземних студентів-гуманітаріїв легенди складають частку навчальної текстотеки професійної сфери спілкування, оскільки поглиблюють знання про історію України та народну творчість, розширюють культурний горизонт читача. Крім

топографічних, топонімічних, культурологічних легенд, які презентовано в окремих посібниках з української мови як іноземної, запропоновано звертатися до флоронімічних (особливо тих, що стосуються символічних для українців рослин: калини, тополі, верби), культурологічних (про українські звичаї, вірування, народні ремесла, традиційні страви тощо), історичних (про події Київської Русі, запорожців, Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка), соціально-побутових, дія яких опосередковано пов'язана з певним знаковим топонімом.

У результаті лінгводидактичного аналізу казки Е. Авдієвської «Говорюча риба» зроблено висновок про доцільність залучення *сучасних літературних казок* до навчальної текстотеки з української мови як іноземної, оскільки цей жанр, адресований дорослій аудиторії, викликає інтерес порушеними контрверсійними проблемами, що стимулює розвиток та вдосконалення мовленнєвих навичок і вмінь іноземних студентів. До того ж звернення до новітнього літературного матеріалу дає можливість розширити знання іноземців про сучасне українське мистецтво і його найталановитіших представників, як у випадку постмодерністської творчості Емми Андіївської – провідної української діаспорної письменниці та оригінальної художниці.

Уперше в лінгводидактиці звернено увагу на *жанр есе* як перспективний у навчанні іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Сучасна українська есеїстика становить шар літератури, що подає в різноманітних дифузних жанрових формах, позначених яскравою індивідуальною манерою, рефлексії над численними гуманітарними проблемами: культурологічними, літературними, соціальними, історичними, національними, політичними, релігійними тощо. Використання зразків есеїстичної прози Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко, В. Кебуладзе, Є. Кононенко, М. Рябчука, М. Стріхи та інших майстрів жанру сприяє збагаченню знань студентів з обраної гуманітарної спеціальності, формуванню комплексного відчуття тексту й розвитку критичного мислення. Оптимальним для використання на занятті постає есе у формі авторської колонки чи блогу, як доводить аналіз окремих есе С. Жадана зі збірки «Коли спаде спека» та Ю. Андруховича – із книги «Тут похований Фантомас». Результативність читання й обговорення конкретного тексту можна забезпечити лише за умови його добору із урахуванням низки чинників (рівня мовної підготовки групи, професійних та особистих інтересів студентів, їхньої національності, психологічного мікроклімату в колективі) та використання доцільних методів роботи, таких як коментоване читання, метод вияву думок, дискусія, есе з приводу есе, переклад.

Здійснено *лінгводидактичний аналіз творчості* В. Сухомлинського, Т. Шевченка, М. Коцюбинського й виокремлено твори цих письменників, доцільні для читання в іноземній аудиторії.

На прикладі прози В. Сухомлинського порушено питання використання дитячих творів (як переважно характеризують художню спадщину видатного педагога) в навчанні дорослих. Щоб забезпечити відповідність змісту навчання актуальним інтересам і потребам студентів, запропоновано звертатися до тих творів письменника, які мають подвійну адресацію – як дитячій, так і дорослій

аудиторії. Серед таких текстів виокремлено кілька груп: мініатюри, об'єднані постаттю дорослого ліричного героя («Верба над ставом», «Зелений луг, квіти, метелики», «Ластівка над вікном», «Журавлиний ключ на полотні»); оповідання та казки притчевого характеру («Дуб за вікном», «Сьома дочка», «Комірчина для дідуся», «Відломлена гілка», «Хто найкращий майстер на землі» та ін.); казки з героями-тваринами та рослинами, що алегоричністю та філософським змістом наближаються до байок Г. Сковороди («Віл і Садівник», «Орач і Кіт», «Кріт і Сонце», «Тюльпан і Троянда» та ін.). Усі ці твори можна рекомендувати для аудиторного та самостійного читання інокомунікантам початкового та середнього етапу володіння мовою (рівнів А1, А2, В1), що обумовлено невеликим обсягом текстів, доступністю їхніх лексико-граматичних конструкцій, репрезентативністю діалогічного мовлення в різноманітних комунікативних ситуаціях, можливістю розвитку мовленнєвих умінь та навичок іноземців у межах актуальних для них комунікативних тем («Родина», «Риси характеру», «Дружба», «Професія», «Виховання», «Людина і природа», «Пори року», «Щастя» тощо). Важливо, що притчевий характер багатьох творів письменника, настанова на пораду читачеві щодо життєвих цінностей суголосні психологічним особливостям читачів-студентів. Саме в юності та молодості людина переживає період самовизначення, пошуку орієнтирів, критичного переосмислення усталених поглядів – тому твір повчального характеру (якими і є тексти В. О. Сухомлинського) виступає чудовим матеріалом для обговорення й дискусії, що стимулює розвиток навичок непідготовленого монологічного та діалогічного мовлення іноземних студентів.

Значущість постаті Т. Шевченка для українського культурного простору визначає необхідність ознайомлення з нею іноземних студентів. У той же час очевидна складність для інокомуніканта творчості поета з огляду на обумовленість її тематики реаліями далекого ХІХ ст. До того ж традиційно в методиці викладання іноземних мов перевага надається прозовим художнім творам, що цілком вмотивовано репрезентативністю в текстах прози актуальних моделей літературної мови, у той час як специфіка поетичного мовлення утруднює розуміння інформації. Численні дослідження у сфері читацького сприйняття, як і результати проведеного анкетування іноземних студентів, також говорять про значно меншу кількість шанувальників поезії, порівняно з тими, хто надає перевагу прозі. Названі фактори пояснюють вкрай обмежене використання поезії Т. Шевченка як навчального матеріалу в текстотечі з української мови як іноземної. Тому ознайомлення з постаттю видатного українця організують переважно не за допомогою Шевченкових текстів, а через тексти про нього. З-поміж таких навчальних текстів країнознавчого спрямування, адаптованих оригінальних чи модельованих, виокремлено й проаналізовано дві основні групи: адресовані студентам будь-яких спеціальностей (головна мета – поінформувати іноземців про життя видатного українського письменника, художника, громадського діяча); призначені для студентів гуманітарних спеціальностей, зокрема філологів (мета – ознайомити з основними темами, образами поезії Т. Шевченка, її стильовою своєрідністю, значенням для розвитку української культури). З-поміж творів

митця рекомендовано обирати для слухачів підготовчих відділень, з метою сформувати комунікативну компетентність у межах актуальних для іноземних студентів ситуацій, окремі Шевченкові поезії про сім'ю та кохання: «У нашій раї на землі...», «Зацвіла в долині червона калина...», «Тече вода з-під явора...», «Садок вишневий коло хати» та ін. У навчанні філологів, журналістів, культурологів, зрозуміло, палітра художніх творів поета має бути ширшою. Однак творчість Т. Шевченка, відповідно до навчальних планів філологічних факультетів, вивчають на другому курсі, коли іноземні студенти ще не володіють українською мовою на рівні, достатньому для читання й аналізу складних текстів, таких як центральні твори митця, що виражають його історико-філософські погляди: послання «І мертвим, і живим...», поеми «Гайдамаки», «Сон», «Кавказ», «Великий льох», «Неофіти», «Марія» тощо. Тому запропоновано ввести ознайомлення з неадаптованими текстами цих творів на 3-4 курсах навчання в бакалавраті в межах лінгвістичних, літературознавчих чи перекладознавчих дисциплін, організувати домашнє читання за окремими баладами та поемами. Також Шевченкові поезії мають стати матеріалом для роботи з іноземними філологами-магістрантами, зокрема в межах дисциплін з української літератури та курсу «Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту».

Погляд на творчість *М. Коцюбинського* крізь призму можливості використання в навчанні української мови як іноземної дав змогу виокремити з-поміж творів митця (переважно складних у тематично-ідейному, сюжетно-подієвому, мовно образному та стилістичному планах навіть для студентів-іноземців, які володіють українською мовою на рівнях B2-C1) низку тих, які можна й потрібно використовувати в навчанні мови, зважаючи на актуальність для молоді порушених питань. Це оповідання й новели (обсяг саме цих жанрів є методично доцільним) «Маленький грішник», «Помстився», «Сон», «Хвала життю». Повість «На віру» та оповідання «Що записано в книгу життя» можна використовувати в навчанні за умови ретельної адаптації. Доцільність та ефективність використання інших творів *М. Коцюбинського* сумнівні, через те що вони можуть бути або неактуальні для сучасного іноземного студента тематично (як-от, дитячі оповідання «Харитя», «Ялинка»; оповідання й новели про настрої суспільства в період першої російської революції 1905-1907 років: «Сміх», «Persona grata», «В дорозі» та ін.), або складні стилістично («Intermezzo», «Цвіт яблуні», «З глибини» та ін.), або викликати труднощі у сприйнятті соціокультурних реалій із життя інших народів (оповідання татарського та молдавського циклів). Водночас остання група оповідань може стати цікавим матеріалом для читання й обговорення в моноетнічних групах іноземних студентів (татар та молдаван). Також для студентів-філологів, майбутніх перекладачів, за умови високого рівня володіння українською мовою, безперечно, необхідне звернення до вершинних творів митця, їх аналізу, спостереження над різними варіантами перекладу рідною мовою в межах дисциплін літературознавчого та перекладознавчого циклів.

Витлумачено поняття «лінгводидактичний аналіз тексту» як комплекс аналітичних, прогностичних і конструювальних дій викладача в процесі

підготовки тексту для роботи зі студентами в аудиторії. На прикладі новели Гр. Тютюнника «Зав'язь» проілюстровано кроки лінгводидактичного аналізу, кінцевою метою якого є створення ефективної системи завдань до тексту за такими напрямками: 1) подолання труднощів лінгвокраїнознавчого характеру; 2) розвиток вокабуляру іноземців та вдосконалення граматичних навичок і вмінь; 3) перевірка розуміння змісту тексту, допомога в осягненні його проблематики, ідеї, характеру героїв; 4) формування й розвиток умінь сприймати й розуміти художню образність; 5) удосконалення умінь підготовленого й непідготовленого діалогічного та монологічного мовлення. На матеріалі посібника «Читаймо українською» детально схарактеризовані завдання до кожного з названих аспектів роботи з художнім текстом в іноземній аудиторії.

Лінгвокраїнознавчий коментар до художнього тексту охоплює штрихи до творчого портрету письменника, довідковий матеріал про історичну епоху, зображену в тексті, українські народні свята, традиції, вірування, звичаї та відповідні лінгвокраїнознавчі об'єкти. Культурологічна, країнознавча та лінгвокраїнознавча інформація, розуміння якої необхідне для повноцінного сприйняття іноземцем художнього тексту, варіюється залежно від специфіки конкретного твору й може бути представлена в різних формах: короткий коментар, стисла дефініція, наведення синонімів, наведення прикладів використання одиниці в контекстах, що допомагають семантизувати її значення, спостереження над текстом, проблемні запитання.

Розвиток лексико-граматичних навичок на матеріалі художнього тексту відбувається на дотекстовому й післятекстовому етапах з допомогою низки завдань на ознайомлення з лексичними одиницями чи уточнення їхньої семантики (прочитати слова вголос, значення невідомих з'ясувати за словником; дібрати синоніми чи антоніми; згрупувати слова за значенням в тематичні групи; з'ясувати значення слова з опертям на склад його морфем; семантизувати лексему за контекстом; ознайомитися з поясненням значення низки синонімів і поставити їх у речення відповідно до контексту тощо); опрацювання одиниць у зв'язках з іншими лексемами – для вправлення студентів у лексичній і граматичній сполучуваності українських слів (створити словосполучення за зразком; поєднати наведені лексеми у словосполучення; вставити в речення необхідні за змістом слова у правильній формі; утворити певну граматичну форму і поєднати її із запропонованими словами; скласти речення з використанням наведених лексем чи словосполучень; скласти розповідь, використовуючи запропоновані вирази, тощо); розвиток граматичних навичок та вмінь на матеріалі художнього тексту (спостереження над синонімічними синтаксичними структурами; ознайомлення з граматичним поясненням, творення певної граматичної форми за зразком; пошук конкретної граматичної форми в тексті; утворення речення з використанням певних граматичних форм; утворення речення за граматичною схемою; переказ тексту з граматичним завданням, таким як змінити особу, час дії, передати пряму мову непрямою, тощо). Закріплення вживання лексичних одиниць та лексико-граматичних конструкцій відбувається під час переказу твору, обговорення його теми, проблеми, героїв, написання есе та інших творчих усних і письмових

методів роботи. Зацікавлена розмова з багаторазовим повторенням лексико-граматичного матеріалу тексту забезпечує міцне запам'ятовування.

Аналіз категорії інформативності (Н. Болотнова, Л. Бабенко, Ю. Казарін, І. Гальперін, А. Папіна, Л. Поповська (Лисоченко)) переконує в методичній доцільності запропонованої І. Гальперінім типології текстової інформації (змістовно-фактуальна, змістовно-концептуальна, змістовно-підтекстова), оскільки вона відповідає практичним настановам щодо організації роботи, скерованої на допомогу в *розумінні змісту тексту іноземним читачем*: він повинен досягнути, про що йдеться в тексті, і виявити авторське осмислення порушеної проблеми, взявши до уваги як виражену вербально, так і підтекстову інформацію. На прикладі оповідань В. Сухомлинського «Усмішка», Лесі Українки «Чашка», поезії Л. Костенко «На спилияному осокорі» обґрунтовано три групи завдань: 1) для забезпечення розуміння іноземними студентами фактуальної інформації – спрямовані на семантизацію лексичних одиниць тексту й розуміння їх сполучуваності; перевірку розуміння прочитаного: запитання, тести, добір синонімічних речень, добір заголовка до тексту, складання чи модифікація плану, тез, відновлення логічної послідовності речень тощо; 2) для декодування концептуальної інформації – лінгвокраїнознавчий коментар, який створює у свідомості іншомовного читача дотекстову пресупозицію, важливу для формування концептосфери тексту; завдання, спрямовані на розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу тексту; аргументація запропонованого чи добір власного заголовка тексту, що розкриває головну думку твору; асоціативний експеримент; психолінгвістичний експеримент на визначення ключових слів тексту; аналіз зв'язків ключових слів тексту; спостереження над роллю певного художнього засобу; порівняння лексико-граматичної тканини мови автора та мови персонажів; комунікативно-спрямовані завдання: рольова гра, дискусія, уявна бесіда з героєм чи автором твору, створення монологічної розповіді про факти й події, не описані автором, та ін.; 3) для виявлення та інтерпретації підтекстової інформації – порядкове коментування, метод асоціацій, проблемні запитання.

Формування вмінь лінгвостилістичного аналізу художнього тексту – вузькоспеціальне завдання, актуальне для майбутніх філологів. У навчанні іноземних студентів різних гуманітарних спеціальностей такий аспект має загальнорозвивальну мету – допомогти читачеві-інокомунікантові зорієнтуватися в специфіці мови художньої літератури, досягнути образний світ художнього твору, зрозуміти його концептуальну та підтекстову інформацію. У роботі з художнім текстом необхідно звернути увагу на опрацювання окремих засобів художньої образності, доступних і необхідних для осмислення в іноземній аудиторії: метафор, порівнянь, епітетів, зменшено-пестливих слів тощо. Працюючи з конкретним текстом, викладач акцентує увагу студентів на тих елементах стилю письменника, які є особливо значущими для розкриття концептуальної інформації твору (образ-символ, пейзаж, деталь, мотив). Робота з *розвитку навичок лінгвостилістичного аналізу* залежно від специфіки конкретного твору, важливості і складності певних художніх образів та засобів художньої виразності може бути організована до, під час або після читання

художнього тексту. Основними завданнями в цьому аспекті визначено такі: спостереження над текстом; порівняння прямого й переносного значення слів у запропонованих словосполученнях чи реченнях; визначення переносного значення слів у контексті; складання речень зі словами в прямому і переносному значенні; складання речень із запропонованими засобами художньої виразності; аналіз образних засобів у фрагменті, з'ясування їхньої ролі в зображенні почуттів героїв та створенні концептуальної інформації тощо.

Художній текст має багатий потенціал для ефективного *розвитку навичок письмового й усного мовлення*, зокрема самостійного, непідготовленого. Твір виконує і репрезентативну функцію (дає зразки живого діалогічного мовлення в різних комунікативних ситуаціях), і мотиваційну: актуальна проблема породжує зацікавлене спілкування, а отже, розвиток навичок діалогічного та монологічного мовлення відбувається в умовах, наближених до реальної комунікації. Для досягнення цієї мети запропоновано звертатися до таких завдань: програвання реального діалогу з тексту; модифікація діалогу героїв твору; створення внутрішнього діалогу персонажа; діалогізація (драматизація) авторської розповіді; заповнення прогалини в змісті художнього тексту, тобто створення розповіді про події, які могли б бути в тексті або статися через певний час із його героями; створення полілогу, що відповідає логіці фрагмента тексту, між героями твору та не названими персонажами; створення діалогу (полілогу, інтерв'ю) за мотивами твору; рольова гра. У дослідженні підкреслена важливість ролі викладача як модератора невимушеного й комфортного спілкування на занятті з української мови як іноземної. Названі форми роботи передбачають уміння викладача налагодити дружні стосунки зі студентським колективом, відчувати труднощі не лише мовного, а й особистісного характеру, і тактовно долати їх, ураховуючи індивідуальні особливості студентів, створити й підтримувати сприятливий психологічний клімат для вільного обміну думками.

У п'ятому розділі – **«Аналіз результатів експериментальної перевірки методики навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на текстоцентричній основі»** – сформульовано мету й завдання дослідного навчання, окреслено зміст і структуру педагогічного експерименту, схарактеризовано авторську систему навчання української мови як іноземної студентів гуманітарних спеціальностей, описано перебіг експериментального навчання й проаналізовано його результати.

Мета експерименту полягала у з'ясуванні ефективності презентованої в дослідженні системи навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, а також у перевірці гіпотези дослідження – припущення про залежність ефективності навчання від теоретичного й методичного забезпечення, визначених лінгводидактичних принципів, методів і технологій навчання у вищій школі, наповненості навчальної текстотеки та доцільної системи роботи з навчальним текстовим матеріалом.

Схарактеризовано етапи педагогічного експерименту: підготовчий (2008-2013 рр.), констатувальний (2014 р.), формувальний (2014-2019 рр.), контрольний (2019-2020 р.).

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження розроблено модель формування вторинної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія та програму експериментального навчання. Воно відбувалося на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Криворізького державного педагогічного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Сумського державного університету, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. На різних етапах експериментально-дослідної роботи взяли участь 441 іноземний студент (підготовчих відділень, різних курсів бакалаврату й магістратури, а також студенти включеного навчання) і 38 викладачів української мови як іноземної.

Оскільки навчання іноземних студентів в умовах університетської автономії організоване в межах різних предметів, так само не збігається кількість навчальних годин з практичного курсу української мови як іноземної в різних закладах вищої освіти, то було вирішено організувати експериментальне навчання зі студентами різних рівнів володіння українською мовою. *Стартовий контроль сформованості вмінь та навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності*, у якому взяли участь 130 першокурсників, виявив недостатній рівень володіння українською мовою в 42 % з них, що підтвердило гіпотезу про необхідність забезпечення умов для розвитку текстової компетентності на пропедевтичному та основному етапах навчання шляхом інтенсивного читання й обговорення наукових, художніх, краєзнавчих та інших текстів.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав організацію навчання української мови іноземних студентів експериментальних груп на засадах текстоцентризму, культурологічної спрямованості та особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії з використанням комплексу навчально-методичного забезпечення (навчальні тексти, різноаспектна система завдань для аудиторної та самостійної роботи, методичні рекомендації до організації роботи за розробленими матеріалами, таблиці, схеми, мультимедійні презентації).

Викладачі, що проводили експериментальне навчання, мали можливість обрати для конкретного студентського контингенту (залежно від рівня володіння українською мовою, інтересів інокомунікантів, програми дисципліни) оптимальні навчальні матеріали з-поміж низки запропонованих, відповідно до яких формувальний експеримент було проведено в шість етапів. Для діагностики сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей було розроблено критерії (та їхні показники), що варіювалися на різних рівнях володіння українською мовою, відповідали різним аспектам текстової компетентності – ядерного компонента професійної компетентності фахівця-гуманітарія – та різним видам мовленнєвої діяльності і корелювали з шістьма етапами формувального експерименту.

Ефективність роботи з модельованими (з урахуванням принципів доступності, цікавості та природності, комунікативної репрезентативності) навчальними текстами на побутові теми (рівень володіння мовою А1-А2) визначали за критерієм *«компетентність у діалогічному мовленні»* – здатність іноземця-початківця після роботи з пропонованими текстами вести елементарну бесіду на побутову тему («Мій день», «Моя кімната (квартира)», «Мій друг: зовнішність і характер»), адекватно реагуючи на репліки співрозмовника, розповідаючи про себе та ініціюючи продовження розмови. Показниками зазначеного критерію є повнота реплік, логічність, зв'язність розповіді, лексико-граматична правильність.

Критерій «компетентність у науковому мовленні» характеризує вправність студента в опрацюванні наукового тексту, ступінь розвитку його вмінь наукового мовлення й оцінюється за такими показниками: повнота розуміння інформації наукового тексту; орієнтування в його структурі; доцільне використання типових лексико-граматичних конструкцій наукового стилю і термінів при відтворенні й трансформації вихідного тексту та продукуванні самостійного висловлення на загальногуманітарну тему. Цей критерій було застосовано для перевірки ефективності навчання за модельованими науковими текстами загальногуманітарного спрямування із системою завдань, розробленою спеціально для студентів, що мають обмежений лексичний запас та вибірккові знання з української граматики (рівень володіння мовою А1-А2).

Критерій «компетентність в аудіюванні тексту» було використано для діагностування результативності навчання за текстами народних легенд з обґрунтованою в дослідженні системою завдань (рівень володіння мовою А2-В1). Його показники – правильне й повне розуміння змісту аудіотексту (народної легенди), уміння виокремити головну інформацію та розуміння структури тексту.

Критерій «компетентність у читанні тексту гуманітаристики та продукуванні вторинного тексту на його матеріалі» встановлює рівень сформованості вмінь інокомуніканта працювати з довідковим історико-культурним текстом: оперуючи тактиками переглядового та вивчального читання, орієнтуватися у змісті і структурі тексту, його специфічних лексико-граматичних конструкціях; здійснювати компресію тексту (складати план, тези) і продукувати вторинний текст на його основі. За цим критерієм було констатовано ефективність експериментального навчання за краєзнавчими текстами про Київ (з розробленою системою завдань та мультимедійними презентаціями, рівень володіння мовою В1). Показники сформованості компетентності в читанні – швидкість читання; повнота і правильність розуміння інформації; логічність у складанні плану; достатність тез; володіння типовими лексико-граматичними конструкціями тексту гуманітаристики, повнота відтворення інформації в переказі та його лексико-граматична і стилістична правильність.

Відповідно до наступного етапу формувального експерименту – навчальної роботи з художніми текстами (оповіданнями й новелами),

дібраними й адаптованими за визначеними в дослідженні принципами та аранжованими системою різноаспектних завдань (рівень володіння мовою А2, В1, В2-С1) – було сформульовано *критерій «компетентність в інтерактивному (непідготовленому усному) та підготовленому письмовому мовленні»*, який характеризує здатність іноземця брати участь у спонтанній бесіді, висловлювати свої думки письмово (за матеріалом художнього тексту). Показниками цього критерію були визначені вміння вести непідготовлений діалог, змінювати його напрямок, залежно від репліки співрозмовника; вміння чітко, логічно аргументовано формулювати свої думки; правильне розуміння фактуальної, концептуальної та підтекстової інформації; вміння аналізувати поетику твору.

Критерій «здатність творчо використовувати мову» характеризує сформованість текстової компетентності на високому рівні, коли іноземець може оригінально виражати свій внутрішній світ українською мовою, переконливо доводити власну точку зору, аргументовано пояснювати ставлення до думки інших. За цим критерієм було визначено ефективність звернення до художнього есе для організації навчальної дискусії, після якої студенти писали власне есе. Показники сформованості здатності творчо використовувати мову – глибина й оригінальність розкриття теми есе.

Визначено *рівні сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв*: високий, достатній, середній, низький.

Як свідчать узагальнені результати експериментального навчання (таблиця 1), усі запропоновані типи текстів за обґрунтованою в дослідженні системою завдань були ефективними для формування українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв. Значно зросла кількість тих, хто продемонстрував достатній та середній рівень сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності, та зменшилася кількість тих, чиї результати були низькими, з-поміж студентів, що володіють українською мовою на рівнях А1-В1 (критерії 1-4). Це доводить, наскільки важливим у навчанні студентів, які ще невпевнено володіють УМІ, є врахування принципів текстоцентризму, культурологічної спрямованості та особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії. Вибудована на їх основі та з допомогою відповідних технологій і методів (групова робота, проектна діяльність, навчальна екскурсія, ігрові технології) комунікація студента з текстом, іншими студентами, викладачем є емоційно наснаженою і особистісно цікавою – це мотивує, створює сприятливу атмосферу для активізації когнітивних здібностей, мисленнєво-мовленнєвої діяльності та мнемічних механізмів. Важливо, що пропоновані тексти збагачують професійні знання іноземних студентів-гуманітаріїв. Для студентів різних рівнів володіння УМІ (критерії 5-6) корисною і плідною виявилася робота з художнім текстом, яка допомагає сформулювати загальне відчуття українськомовного тексту, удосконалити вміння в різних видах мовленнєвої діяльності, розвинути творчі здібності інокомунікантів.

Таблиця 1

Узагальнена порівняльна таблиця рівнів сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на контрольному етапі експерименту

Група	Критерії сформованості ПКК	Рівні сформованості ПКК іноземних студентів гуманітарних спеціальностей							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
ЕГ	Компетентність у діалогічному мовленні (на побутову тему)	42	20,6	79	38,7	63	30,9	20	9,8
КГ		20	12,8	20	12,8	69	44,2	47	30,2
ЕГ	Компетентність у науковому мовленні	32	18,9	85	50,3	38	22,5	14	8,3
КГ		20	13,6	29	19,7	46	31,3	52	35,4
ЕГ	Компетентність в аудіюванні тексту гуманітаристики	27	21,3	63	49,6	30	23,6	7	5,5
КГ		21	15	28	20	67	47,9	24	17,1
ЕГ	Компетентність у читанні тексту гуманітаристики та продукуванні вторинного тексту на його матеріалі	30	33,3	33	36,7	27	30	-	-
КГ		13	19,1	12	17,6	27	39,7	16	23,6
ЕГ	Компетентність в інтерактивному (непідготовленому усному) та підготовленому письмовому мовленні	29	32,2	48	53,3	13	14,5	-	-
КГ		8	10,3	20	25,6	30	38,5	20	25,6
ЕГ	Здатність творчо використовувати мову	9	50	9	50	-	-	-	-
КГ		3	30	7	70	-	-	-	-

Загалом експериментальне навчання підтвердило ефективність розробленої методики навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на основі текстоцентризму. Студенти експериментальних груп виявили вищий рівень українськомовної професійної комунікативної компетентності, зокрема вищий рівень текстової компетентності (розуміння тексту й уміння текстотворення). Студентів експериментальних груп, що продемонстрували високий рівень, на 12,6 % більше, ніж у контрольних групах, достатній – на 18,8 % більше, середній – на 13,3 % менше, низький – на 18,1 % менше. У середньому рівень сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності студентів експериментальних груп після роботи за пропонованою в дослідженні методикою на 15,7 % вищий, ніж у контрольних групах (рис. 2).

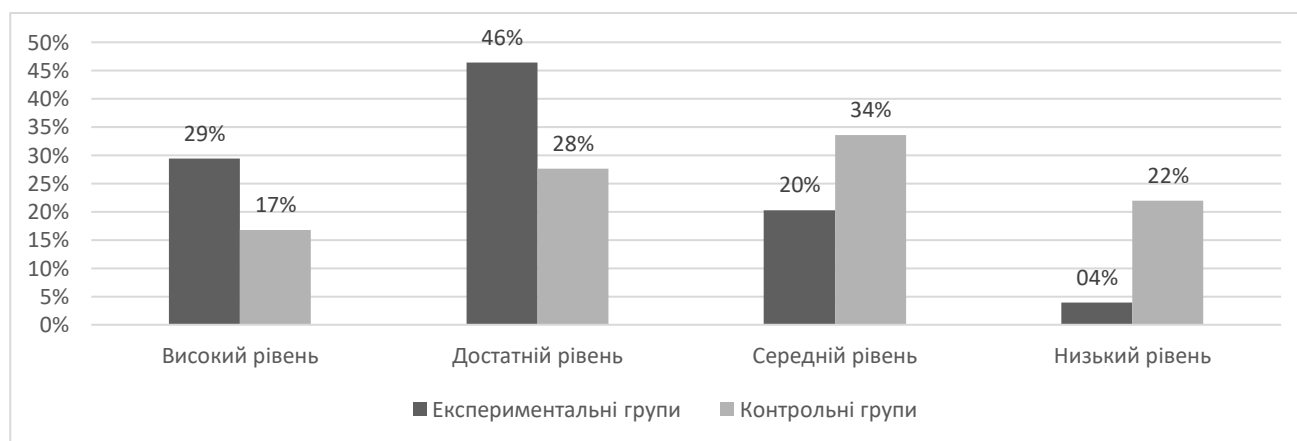

Рис. 2. Середні показники за результатами всіх етапів формувального експерименту з навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв

Такий результат підтверджує ефективність розробленої системи навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей як процесу становлення їхньої вторинної мовної особистості.

ВИСНОВКИ

У дисертації відповідно до мети, визначених завдань, гіпотези наукового дослідження, стратегії наукового пошуку, положень мовного законодавства, нормативних документів у галузі навчання іноземних громадян в Україні обґрунтовано методичну систему навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей.

1. Проаналізовано соціолінгвістичні та організаційні умови навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей в закладах вищої освіти України. З'ясовано, що ситуація масового українсько-російського білінгвізму й суржикового мовлення не сприяє вивченню української мови, обмежує практику іноземців у живому спілкуванні. Спостережено також проблеми в організації навчання іноземних студентів гуманітарних спеціальностей на пропедевтичному та основному етапах, брак посібників з науковими текстами для слухачів підготовчих відділень.

2. Досліджено історію методики навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти за кордоном та в Україні, запропоновано періодизацію становлення галузі. Констатовано її стрімкий розвиток на сучасному етапі, що доводять низка ґрунтовних наукових досліджень, численні наукові та науково-практичні конференції, формування потужних регіональних науково-освітніх центрів методики навчання української мови як іноземної. Проаналізовано навчально-методичний супровід з дисципліни, зроблено висновок про створення розгалуженої системи різноаспектних навчальних матеріалів для різних рівнів володіння українською мовою як іноземною.

3. Осмислення сутнісних характеристик базових понять дослідження – «мовна особистість», «вторинна мовна особистість», «професійна мовна особистість», «вторинна професійна мовна особистість», «іншомовна комунікативна компетентність», «іншомовна професійна комунікативна компетентність», «вторинна мовна особистість іноземного студента-гуманітарія», «текстова компетентність», «навчальний текст», «навчальна текстотека» – уможливило моделювання навчання іноземних студентів-гуманітаріїв як процесу становлення на текстовій основі їхньої вторинної професійної мовної особистості. Доведено, що текстова природа гуманітарного пізнання та розмаїття текстових структур гуманітарного дискурсу зумовлює необхідність формування у фахівців-гуманітаріїв високого рівня текстової компетентності.

4. Обґрунтовано психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв у процесі навчання української мови на засадах текстоцентричного підходу. Схарактеризовано загальнодидактичні та методичні принципи навчання української мови як іноземної. Серед останніх пріоритетними в навчанні студентів гуманітарних спеціальностей визначено

принципи текстоцентризму, особистісно орієнтованої діалогічної взаємодії, культурологічної спрямованості. Запропоновано модель вторинної професійної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія, яка враховує фактори, що забезпечують формування українськомовної професійної комунікативної компетентності: доцільна організація навчання на пропедевтичному та основному етапах; компетентний викладач, пріоритетні методичні принципи навчання, методи й технології навчання (групова робота, проектна діяльність, дискусія, ігрові технології, робота з кінофільмом, навчальна екскурсія, творче письмо). Фундаментом методики, спрямованої на формування вторинної професійної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія, визначена навчальна текстотека, проблема збагачення якої є особливо актуальною з огляду на білінгвальне мовленнєве середовище в Україні.

5. Навчальну текстотеку з української мови як іноземної для студентів закладів вищої освіти структуровано за чотири сфери спілкування: побутова, освітня, професійна та суспільна. У дисертації каталогізовано в межах цих сфер різні типи навчальних текстів і детально проаналізовано принципи створення, добору й аранжування системою завдань окремих із них: модельованих на побутову тему, навчальних наукових, краєзнавчих, гумористичних.

6. З огляду на важливу роль художнього тексту в навчанні студентів-гуманітаріїв запропоновано критерії методично виваженого добору й адаптації такого матеріалу. З'ясовано лінгводидактичний потенціал окремих фольклорних і літературних жанрів: легенди, літературної казки, есе. Зроблено висновок про вирішальне значення відповідності проблематики твору інтересам і прагненням юнацької аудиторії – за цієї умови можна говорити про зацікавлене читання й емоційний вплив, що стимулює мовленнєво-мисленнєву діяльність та мнемічні механізми. У навчанні гуманітаріїв провідну роль серед жанрів літератури посідає есеїстика, звернення до якої сприяє збагаченню знань студентів з обраної гуманітарної спеціальності, удосконаленню комунікативних умінь та комплексного відчуття тексту, а також розвитку особистісно важливих рис, зокрема критичного й творчого мислення, активності, толерантності, здатності прислухатися до думки іншого. З позицій лінгводидактики проаналізовано творчість окремих письменників (В. Сухомлинського, Т. Шевченка, М. Коцюбинського) і визначено їхні твори, доцільні для використання в навчанні української мови як іноземної. Обґрунтовано й презентовано комплексну систему завдань для роботи з художнім текстом у навчанні української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей.

7. Визначено критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів. Розроблено методику навчання української мови як іноземної студентів гуманітарних спеціальностей на засадах текстоцентричного підходу. Результати експериментального навчання у 8 закладах вищої освіти України, що було організоване серед студентів різного рівня володіння мовою, підтвердили ефективність обґрунтованої в дослідженні методики навчання та доцільність її впровадження в освітній процес. Студенти експериментальних груп продемонстрували порівняно вищий рівень сформованості

українськомовної професійної комунікативної компетентності (розуміння інформації, логіки та структури тексту; продукування вторинного тексту; повнота, логічність і зв'язність, розгорнутість, лексико-граматична правильність відповіді; глибина розкриття теми й індивідуальність у її осмисленні; розуміння підтекстової інформації й поетики художнього твору, уміння його критичного аналізу).

Дисертаційна робота є спробою розв'язання проблеми організації навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, базованого на концепції навчальної текстотеки, яка відкриває перспективи для подальших наукових пошуків. Різні сегменти навчальної текстотеки, виокремлені в роботі, потребують поглибленого наукового дослідження з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів та рівня володіння українською мовою, що стане підґрунтям для створення нових навчальних матеріалів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографія

1. Швець Г. Д. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей: монографія. Київ: Фенікс, 2019. 529 с.

Навчальні посібники

2. Швець Г. Д. Знайомтеся: Київ: навч. посіб. з укр. мови для студ.-іноземців. Київ: Видавець Федоров О. М., 2011. 240 с.

3. Швець Г. Д., Торчинська Ю. О., Літвінчук А. О. Читаймо українською: навч. посіб. з укр. мови для інозем. студ. / за ред. Г. Д. Швець. Київ: Фенікс, 2012. 112 с.

4. Дідківська Л. П., Швець Г. Д. Сучасна українська мова. Синтаксис (у двох частинах): навч. посіб. для інозем. студ. Київ: Фенікс, 2014 (Вид. 2-е, випр. і доп. 2020). Ч. I. 182 с. Ч. II. Тести. 78 с.

Навчальні програми та методичні рекомендації

5. Навчальні програми та методичні рекомендації до дисциплін спеціалізації «Українська мова як іноземна» / В. І. Невоїт, Г. Д. Швець, М. В. Шевченко та ін. Київ: Четверта хвиля, 2015. 208 с.

Статті в педагогічних фахових виданнях

6. Швець Г. Д. Лінгводидактичні засади укладання збірок художніх текстів для читачів-інофонів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ, 2013. № 2. С. 173–179.

7. Швець Г. Д. Дисципліна «Художній текст у системі навчання української мови як іноземної» та її місце у фаховій підготовці викладачів-філологів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. Київ, 2013. Вип. 20 (30). С. 206–210.

8. Швець Г. Д. Становлення методики викладання української мови як іноземної. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. Ялта, 2013. Вип. 39. Ч. 4. С. 361–370.

9. Швець Г. Д. Розвиток навичок діалогічного мовлення в іноземних студентів (на матеріалі художнього тексту). *Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Педагогіка*. Вип. XLIX. У двох частинах. Івано-Франківськ, 2013. С. 116–121.

10. Швець Г. Д. Народна легенда в навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2014. Вип. 24. С. 125–133.

11. Швець Г. Д. Підготовка викладачів української мови як іноземної в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2014. № 6 (40). С. 256–264.

12. Швець Г. Д. Добір художніх текстів для читання в іноземній аудиторії. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2015. Вип. 26. С. 160–169.

13. Швець Г. Д. Навчальні художні тексти для читання інокомунікантами: добір та адаптаційна стратегія. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Бердянськ, 2015. Вип. 2. С. 320–327.

14. Швець Г. Д. Лінгводидактичні основи створення підручника з теоретичної дисципліни для іноземних студентів-філологів. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 336–343.

15. Швець Г. Д. Мовленнєвий жанр жарту в лінгводидактичному аспекті. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2016. Вип. 28. С. 144–153.

16. Швець Г. Д. Текстова основа навчання української мови іноземних студентів-гуманітаріїв. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2016. Вип. 30. С. 55–61.

17. Швець Г. Д. Ігрові технології в навчанні української мови як іноземної. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка*. Одеса, 2016. Вип. 5 (112). С. 106–112.

18. Швець Г. Д. Навчальний посібник із коментованого читання наукових текстів для іноземних студентів-гуманітаріїв підготовчих відділень: лінгводидактична модель. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2016. Вип. 30. С. 178–189.

19. Швець Г. Д. Моделювання навчального тексту: термінологічний та методичний аспекти. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2017. Вип. 58. С. 170–178.

20. Швець Г. Д. Система завдань до навчального наукового тексту для іноземних студентів-гуманітаріїв на початковому етапі вивчення української мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2018. Вип. 32. С. 135–146.

21. Швець Г. Д. Дискусійний потенціал жанру есе в навчанні української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2019. Вип. 34. С. 258–272.

22. Швець Г. Д. Психологічні передумови звернення до художнього тексту в навчанні української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків, 2019. Вип. 35. С. 152–162.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях

23. Швець Г. Лінгводидактичний потенціал творів Михайла Коцюбинського. *Studia Ukrainica Posnaniensia. Zeszyt III. Poznan: Institut Filologii Rosyjskiej UAM*, 2015. С. 327–335.

24. Швець А. Д. Преподавание украинского языка как иностранного: тенденции, проблемы, перспективы. *Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla*, 2015 m. VI (2) tomas. P. 89–100.

25. Швець А. Д. Языковая личность, вторичная языковая личность, двуязычная личность: корреляция понятий. *Art-sanat. Special Issue of the International Virtual Forum – Istanbul 2016: Humanitarian Aspects in Geocultural Space. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Adına Müdür; TÜBİTAK-ULAKBİM DergiPark Açık Dergi Sistemleri JournalPark Open Journal Systems*, 2016. P. 272–285.

26. Швець Г. Д. Використання текстів сучасної есеїстики в навчанні української мови іноземних студентів-гуманітаріїв. *Studia Wschodniosłowiańskie. Tom 18. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku*, 2018. S. 263–285.

Статті у філологічних фахових виданнях

27. Швець Г. Д. Художній текст на різних етапах навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2011. Вип. 5. С. 176–182.

28. Швець Г. Д. Лінгводидактичний аналіз художнього тексту для роботи в іноземній аудиторії. *Українське мовознавство*. Київ, 2011. Вип. 41 (1). С. 300–302.

29. Швець Г. Д. Система роботи над художнім текстом в іноземній аудиторії (на матеріалі оповідання Лесі Українки «Чашка»). *Слов'янський збірник*. Київ, 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 330–336.

30. Швець Г. Д. Текстова категорія інформативності у лінгводидактичному аспекті. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 194–208.

31. Швець Г. Д. Структура навчальної текстотеки з української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2013. Вип. 40. С. 254–258.

32. Швець Г. Д. Навчальна дисципліна «Лінгвостилістичний аналіз тексту в курсі викладання української мови як іноземної» та її місце в системі фахової підготовки викладача-філолога. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2014. Вип. 10. С. 179–186.

33. Швець Г. Д. Тексти про Т. Шевченка та Шевченкові тексти в практиці навчання української мови іноземців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк, 2014. № 12 (289). С. 44–49.

34. Швець Г. Д. Принцип текстоцентризму в навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2015. Вип. 11. С. 142–150.

35. Швець Г. Д. Есе в навчанні творчого письма українською мовою іноземних студентів-гуманітаріїв. *Вісник запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2019. № 1. С. 86–91.

36. Швець Г. Д. Творче письмо: кореляція різних значень терміна. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2019. Вип. 14. С. 56–68.

Наукові праці апробаційного характеру

37. Швець Г. Д. Робота з текстом на початковому етапі вивчення української мови як іноземної. *Студії з україністики*. Київ: Міжнародна школа україністики НАН України, 2008. Вип. 8. С. 290–296.

38. Швець Г. Д. Адаптація художніх творів для читання в іноземній аудиторії. *Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.)*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. С. 684–687.

39. Швець Г. Д. Нехудожні тексти краєзнавчої тематики у практиці викладання української мови як іноземної. *Українська мова у світі: зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 листопада 2012 р.* Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. С. 311–319.

40. Швець Г. Д. Художні твори В. О. Сухомлинського в навчанні української мови іноземних студентів. *Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць*. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. С. 304–309.

41. Швець Г. Д. Короткометражний художній фільм у навчанні української мови як іноземної. *Українська мова у світі: зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 листопада 2014*. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 165–178.

42. Швець Г. Д. Проблеми навчання української мови як іноземної в умовах масового українсько-російського білінгвізму. *Язык и межкультурные коммуникации: матеріали V Междунар. науч. конф., Минск – Вильнюс, 19-23 мая 2015 г.* Минск: БГПУ, 2015. С. 368–372.

43. Швець Г. Д. Сучасна українська літературна казка в лінгводидактичному аспекті. *Conferința Științifică Internațională Tradiție și Inovație în cercetare filologică. Tradiții și inovatorstvo в філологічних исследованиях, 27 octombrie 2015*. Bălți, 2016. Vol. II. С. 73–77.

44. Швець Г. Д. Прийшов, побачив, вивчив: екскурсії в навчанні української мови як іноземної. *Українська мова у світі: зб. матеріалів IV*

Міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 листопада 2016 р. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 295–303.

45. Швець Г. Д. Навчальна екскурсія для іноземних студентів: реєстр типових комунікативних інтенцій та лексико-граматичних структур. *Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі*: зб. наук. праць. Суми: Сумський державний університет, 2017. Вип. 4. С. 267–273.

46. Швець А. Д. Учебный текст: теоретический и прикладной аспекты. *Геокультурное пространство: смарт-технологии и социум: IX Международный форум в реальном и виртуальном режиме в Батуми*. Батуми, 2017. С. 360–365.

47. Швець Г. Д. Способи досягнення природності й комунікативної репрезентативності модельованих навчальних текстів. *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2017 р.). Харків: ХНАДУ, 2017. С. 221–224.

48. Швець Г. Д. Місце художнього текстового матеріалу в навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *IX Міжнародний конгрес українців. Мовознавство*: зб. наук. статей (До 100-річчя Національної академії наук України) / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 177–186.

49. Швець А. Д. Изучение украинского языка в условиях украинско-русского билингвизма: вызовы и возможности. *II Всемирный конгресс в реальном и виртуальном режиме «Запад – Восток: пересечения культур»*. Т. II. Киото: Университет Киото Сангё, 2019. С. 605–611.

50. Швець Г. Д. Краєзнавчий текст у навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2019. № 6.1 (70.1). С. 69–74.

51. Швець Г. Д. Основні напрями наукових досліджень у галузі викладання української мови як іноземної. *Міжнаціональна комунікація – полілог культур (актуальні питання навчання іноземців)*: зб. наук. праць. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 35–40.

52. Швець Г. Д. Підручник з української мови як іноземної: здобутки і виклики. *Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів*: тези доповідей міжнародного науково-практичного семінару. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. С. 404–407.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

53. Швець Г. Д. Вивчення дієприкметника в курсі української мови як іноземної. *Новий колегіум*, 2011. № 1. С. 79–84.

54. Швець Г. Д. Есе в навчанні української мови як рідної та як іноземної. *Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Професійна комунікація: національна ідентичність у багатомовному світі»*: тези доповідей (Черкаси, 25-26 жовтня 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 166–168.

АНОТАЦІЯ

Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). –

Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Київський університет імені Бориса Грінченка, МОН України. – Київ, 2020.

У результаті вивчення об'єктивних чинників навчання української мови іноземних громадян у закладах вищої освіти, узагальнення педагогічного досвіду, аналізу історії становлення методики навчання української мови як іноземної, студіювання спеціальних наукових праць з обраної проблеми обґрунтовано теоретико-методологічні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Запропоновано модель вторинної професійної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія, яка враховує її ядерний компонент і водночас мету навчання – текстову компетентність – та фактори, що забезпечують досягнення цієї мети: доцільна організація навчання на пропедевтичному та основному етапах; компетентний викладач української мови як іноземної; пріоритетні методичні принципи навчання (текстоцентризм, особистісно орієнтована діалогічна взаємодія, культурологічна спрямованість); методи й технології навчання (групова робота, проєктна діяльність, дискусія, ігрові технології, робота з кінофільмом, навчальна екскурсія, творче письмо). Фундаментом методики, спрямованої на формування вторинної мовної особистості іноземного студента-гуманітарія, визначено навчальну текстотеку.

Окреслено сутнісні характеристики базових понять дослідження: *мовна особистість, вторинна мовна особистість, вторинна професійна мовна особистість, іноземна комунікативна компетентність, іноземна професійна комунікативна компетентність*. Уточнено змістове наповнення понять *навчальний текст, навчальна текстотека, модельований навчальний текст, навчальний краєзнавчий текст, текстова компетентність, лінгводидактичний аналіз тексту*. Схарактеризовано структуру навчальної текстотеки з української мови як іноземної, принципи моделювання навчальних текстів на побутові теми, навчальних наукових текстів для іноземних студентів початкового етапу навчання, краєзнавчих текстів. Доведено визначальну роль художнього тексту для формування текстової компетентності іноземних студентів-гуманітаріїв. Запропоновано систему критеріїв добору та адаптації навчальних художніх текстів, вивчено лінгводидактичний потенціал окремих жанрів фольклору й літератури (легенди, літературної казки, есе) та творчості письменника в цілому (В. Сухомлинського, Т. Шевченка, М. Коцюбинського). Презентовано комплексну систему завдань до навчального художнього тексту.

Експериментально доведено ефективність обґрунтованої в дослідженні методики навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей, базованої на концепції навчальної текстотеки.

Ключові слова: українська мова як іноземна, вторинна професійна мовна особистість іноземного студента-гуманітарія, українськомовна професійна комунікативна текстова компетентність, навчальна текстотека, навчальний текст.

ABSTRACT

Shvets H. D. Theoretical and methodological principles of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanities. – Qualifying research work as a manuscript. Thesis for a degree Doctor of Pedagogical Sciences,

speciality 13.00.02 «Theory and methods of teaching (the Ukrainian language)». – Taras Shevchenko National University of Kyiv; Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The theoretical and methodological principles of teaching Ukrainian to foreign students are substantiated as a result of studying the objective factors of teaching Ukrainian to foreign citizens in higher education institutions, generalizing pedagogical experience, analyzing the history of teaching methods of Ukrainian as a foreign language, studying special scientific papers on the selected problem. A model of secondary professional language personality of a foreign student of humanities is proposed. This model takes into account textual competence (as its nuclear component and at the same time the purpose of study) and the factors that ensure this goal: an appropriate organization of training at propaedeutic and basic stages; a competent teacher of Ukrainian as a foreign language; leading methodological principles of teaching (text-based teaching, personality-oriented dialogic interaction, culturological orientation); teaching methods and techniques (group work, project activities, discussion, game techniques, work with a film, educational trip, creative writing). The educational text materials are the foundation of the methodology aimed at the formation of Ukrainian professional and communicative competence of foreign students of humanities.

The essential characteristics of the basic concepts of the research are outlined, among them *language personality, secondary language personality, secondary professional language personality, foreign language communicative competence, foreign language professional communicative competence*. The semantic content of the concepts *educational text, educational text materials, modeled educational text, educational local lore text, textual competence, linguodidactic analysis of the text* is specified. The structure of the educational text materials on Ukrainian as a foreign language, the principles of modeling educational texts on everyday topics, educational scientific texts for foreign students of the initial stage of study, local lore texts are characterized. The decisive role of the literary text for the formation of textual competence of foreign students of humanities is proved. A system of criteria for selection and adaptation of educational literary texts is proposed. The linguodidactic potential of certain genres (legends, literary tales, essays) and the works of a writer (V. Sukhomlinsky, T. Shevchenko, M. Kotsyubynsky) is studied. The complex system of tasks to the educational literary text is presented.

The effectiveness of the methodology of teaching Ukrainian to foreign students of humanities, based on the concepts of educational text materials, is experimentally proved.

Key words: Ukrainian as a foreign language, secondary professional language personality of foreign students of humanities, Ukrainian professional and communicative competence of foreign students of humanities, text competence, educational text materials, educational text.